



# EKONOMİK KALKINMA STRATEJİLERİ VE BAZI ÜLKE DENEYİMLERİ

Prof. Dr. İ. Hakkı DÜĞER<sup>1</sup>  
Murad İSGENDER<sup>2</sup>

## ÖZET

*Ülkelerin ekonomik kalkınma stratejileri incelendiği zaman temelde tarım sektörüne ya da sanayi sektörüne öncelik veren iki ayrı yöntem olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kalkınma stratejilerinin ekonomik etkileri de farklı sonuçların doğmasına neden olmaktadır.*

*Çalışmada; Türkiye, Çin Doğu Asya Ülkeleri ve Azerbaycan'da izlenen kalkınma stratejileri aşamaları incelenmiş ve uygulanan politikaların sonuçları değerlendirilmiştir. Bu çerçevede söz konusu ülkelerde uygulanan farklı kalkınma stratejilerinin sonuçları da farklı olmuştur. Kaynak dağılımında eşitsizliğe neden olan sonuçlar ve benzeri olumsuz gelişmelerin giderilmesi için ülkelerin uyguladığı politikalar irdelenmiştir.*

## GİRİŞ

Az gelişmiş ekonomilerin geliştirilmesi konusunda, tarım ve sanayi sektörlerinin taşıyacakları öncelikler, günümüzde de en önemli tartışma konularından biridir.

<sup>1</sup> Prof. Dr., Dumlupınar Üniv. İİBF İktisat Böl. Öğretim üyesi.

<sup>2</sup> Araş. Grv., Azerbaycan H.T.İ.E.Enstitüsü, Bakü İşl.Fakültesi.

Bu konuya başlarken, bazı noktaların açıklığa kavuşturulmasında yarar vardır. Tarıma öncelik veren stratejiden ne anlaşılacaktır?. Önce tarım kesimini geliştirip, daha sonra gelişen tarım kesimine bağlı olarak endüstriyi mi geliştirmek?. Yoksa, tarım kesimine büyük öncelik tanıyarak, uzun dönem içinde de ekonominin tarımsal üretime ağırlık veren bir stratejiye mi bağlı kalmak?. Birinci görüşü tarım kesimine öncelik veren bir görüş olarak tanımlamak zordur. Çünkü, uzun dönem içinde esas amaç toplumun sınıai bir yapıya dönüştürülmesidir. İkinci görüş, yani uzun dönem içinde de ekonominin tarım ve doğal kaynaklara bağlı bir yapıda kalması stratejisi ise, bilimsel olarak büyük hataları da beraberinde getirmektedir.<sup>3</sup>

Tarıma öncelik verilmesini savunan iktisatçılara göre, kalkınmada tarımın ortaya koyduğu avantajlar ve endüstrileşmenin rolünün sınırları başlıca üç konu etrafında analiz edilmektedir<sup>4</sup>:

1. Verimli topraklar, hammaddeler, ucuz enerji ve etkin bir iş gücü ile donanmış bir ülkede tarım hızlı gelişmektedir. Endüstri ancak birincil sektörlerdeki gelişmenin doğrudan sonucu olarak gün ışığına çıkabilmektedir.

2. Sanayileşme döneminde sanayi yatırımlarının finansmanı bakımından tarımsal yapı önemli bir kaynaktır. Geçen yüzyılda yaşananlar bu durumu ispatlamaktadır. Bu durum, tarımsal kesimden sağlanan fonların sanayileşmede kullanıldığını göstermektedir.

3. Tarımsal ürün ihracı sermaye malları ve muhtemelen de endüstriye gereken hammaddelerin ithalatının finansmanına olanak sağlamaktadır.

Az gelişmiş ekonomilerde sanayileşmenin önceliği konusunda ileri sürülen görüşler çok geniştir. Bunların başlıcaları<sup>5</sup>:

i. Vurgu önce sanayileşmenin “devrimci” rolü üzerindedir; sanayileşme tutucu yapıları kırmakta, sanayi öncesi toplumun geleneksel zihniyetini, evrimi her zaman daha yavaş olan tarımın yapabileceğinden daha güçlü bir şekilde çatlatmaktadır. Sanayi her şeyden önce pedagojik bir role sahiptir, teknik gelişmeyi, akılcı ekonomik tavrı, kentsel yaşam tarzını az gelişmiş ülkelerde sanayileşme süreci etkinleştirmektedir.

ii. İkinci bir yaklaşım daha teknik alanlara dayanmaktadır; Tarımsal gelişme üretim ve tüketim yönlerinden sınırlı olanaklara sahiptir; sanayinin gelişmesi ise sınırsız olanaklara sahiptir.

iii. Sanayileşme lehinde en fazla kullanılan görüş “artık iş gücünün” emilmesine bağlı olanıdır. Çünkü, imalat sanayinin işgücünün beceri kazanmasına ve ülkenin teknoloji seviyesinin artışına önemli bir katkı sağladığı da saptanmıştır. Sanayinin kalkınmada özel bir konumu olduğu tezi bu sektörün önemli dışsalıklar sağladığı bulgusuna dayanmaktadır.

<sup>3</sup> MANİSALI Erol, *Gelişme Ekonomisi*, 3. Baskı, İstanbul, 1982, s.91.

<sup>4</sup> DURAN Sungur Mustafa, “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi”, *Hazine Dergisi*, sayı: 5, (Ocak, 1997), s. 31.

<sup>5</sup> A.g.m., s. 32.

Açıktır ki, emai maddelerin tümünü dışarıdan temin eden ve kendisi tamamen tarımsal üretimde bulunan bir ekonomi hiç bir zaman kalkınmış ülkeler düzeyine gelemeyecektir. Çünkü, yüksek verim arz eden bir tarımsal yapı mevcut işgücü arzının ancak küçük bir kısmını istihdam edebilir. Bunun en belirgin kanıtı bugün gelişmiş ülkeler arasında gösterilen ve daha çok tarımsal ürünlerin ihracatına yönelmiş ülkelerde bile, tarımsal kesimin sanayi kesimine nazaran toplam işgücünün ancak az bir kısmını istihdam edebilmesidir<sup>6</sup>.

Az gelişmiş ekonomilerin kalkınmasında, uzun dönem içinde mutlaka sanayi kesimine öncelik verilmesi zorunlu olmakla birlikte, kalkınmanın henüz ilk adımlarını atmakta bulunan az gelişmiş ekonomiler için belirli bir dönemi kapsamak üzere tarıma öncelik verilebilir. Bu da ancak bazı koşulların varlığıyla olabilir. Örneğin, ülke üretime açılmamış, geniş tarım alanlarına sahip bulunabilir. Fakat uzun dönem içinde amaç, mutlaka sanayileşme olacaktır. Diğer taraftan, bir çok az gelişmiş ekonominin yapısına uygun bir sanayileşme stratejisi de, tarıma ve doğal kaynaklara dayalı bir sanayileşmenin benimsenmesi şeklinde olabilir. Bu durumda sanayi kesimi yine de büyük önceliğe sahip olmakla birlikte, tarım ve doğal kaynakları tamamlar niteliktedir. Örneğin, tarım alet ve makineleri sanayii, yapay gübre sanayii, gıda sanayii, dokuma ve orman ürünleri sanayii dalları gibi. Bu durumda sanayie verilen öncelik ve önem, aynı zamanda ülkenin tarım kesiminin ve doğal kaynaklarının geliştirilmesine yol açar. Diğer bir deyişle, tarım ve sanayi arasında bir tamamlama ortaya çıkar. Sanayideki kalkınma diğer sektörleri de kalkındırır ve dolayısıyla ülke ekonomisi kalkınmış olur<sup>7</sup>. Doğal kaynaklardan söz ederken, örneğin, büyük petrol rezervlerine sahip Azerbaycan'ın kalkınma stratejisi tabii olarak daha çok petrole bağlı petro-kimya sanayi ve buna bağlı yan sanayi dalları yönünde olmalıdır.

Günümüzde tarım ile sanayi arasında taraf tutmayan bir çok iktisatçı tarım ya da sanayinin önceliğini reddetmiş ve tarihsel deneyim ışığı altında, iki sektörün kalkınma sürecindeki tamamlayıcılarından yana tavır koymuşlardır. Sermayenin kit olduğu ülkelerde kalkınma hamlesinin tarım arazisinin kit olduğu ülkelerde kalkınma hamlesinin sermaye yoğun imalat sanayinde, iklimi, kültürü ve konumu turizme çok elverişli bir ülkede ise dışa açılma ve kalkınma hizmet sektöründe gerçekleştirilebilir<sup>8</sup>.

## 1. EKONOMİK KALKINMA STRATEJİLERİ

Son yıllarda gelişmekte olan bir çok ülke ekonomik kalkınma düzeylerini yükseltmek amacıyla çok sayıda ekonomik kalkınma stratejisi denemişlerdir. Bu stratejilerin bazıları aşağıda incelenmektedir.

### 1.1. Makro Ekonomik İstikrar ve Rekabet Ortamı Oluşturma Stratejisi

Son yıllarda bir çok ülke, faiz oranlarındaki dalgalanmaların ve yüksek enflasyon ortamının, ekonomik kalkınma çabaları yönünden oldukça zararlı olduğunu anlamışlardır. Yüksek düzeyde enflasyonist ortamda yaşayan ülkelerin, uzun dö-

<sup>6</sup> KOLDOR N., *Strategic Factors in Economic Development*, Cornell University, 1967, p. 55.

<sup>7</sup> MANİSALI Erol, a.g.e., s. 106.

<sup>8</sup> DURAN Sungur Mustafa, a.g.e., s. 32.

nemde ekonomik kalkınmalarını devam ettirebilmeleri olanağı pek yoktur. Çünkü, fiyatlar genel düzeyinin hızlı değiştiği bir ortamda piyasa mekanizması üretim birimlerinin etkin bir şekilde kullanılması ve yönetilmesi yönünden oldukça zayıf kalmaktadır. Böyle bir ortamda firmalar ve tüketiciler enflasyonla mücadele edebilmek için çok zaman harcarlar ve verimli üretim için daha az zaman ayırırlar. Geleceğe yönelik planlama olanaksız değilse de, yine de son derece zordur ve enflasyon nedeniyle uzun dönem yatırımları düşme eğilimi gösterir. Böylece, yüksek enflasyon ekonomik kalkınma potansiyelini zayıflatır.

Yüksek ve dalgalı enflasyon, özellikle üretime olan talepte ve reel faiz oranlarında yüksek dalgalanmalara yol açar. Bu dalgalanmalar ise iş yapanın maliyetini büyük ölçüde artırır ve yatırımlara ilişkin olarak alınacak herhangi bir kararın riskini yükseltir. “Büyük çapta dalgalanmalara maruz bir ekonomi etkin bir biçimde işleyemez ve istikrarlı bir ekonominin kalkınmadaki performansını gösteremez. Bu nedenle, endüstriyel kalkınmaya ilişkin olarak hükümetlerin yapabilecekleri en olumlu katkılardan birisi düşük ve istikrar kazanmış bir enflasyon oranının devam ettirilmesi olmalıdır”<sup>9</sup>.

Rekabet ortamı yaratma stratejisinin amacı belirsizliklerin en aza indirildiği istikrarlı bir makro ekonomik ortam yaratmak ve geniş anlamda teknoloji alt yapısını geliştirmektir. Bu amaçla, devletin vergi gelirlerini yeniden düzenlemek, eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, çevre ve kentsel altyapı gibi alanlara kaynak aktarmasını ön görmektedir. Rekabet ortamı yaratma stratejisi belirli sektörlerin desteklenmesi yerine bütün rektörleri destekleyecek elverişli bir ekonomik ortamın yaratılmasını öngörmektedir. Bu stratejinin temel görüşü, başarılı sektörlerin merkezi bürokratik kurumlar yerine, istikrarlı ve teknolojik değişimi destekleyen rekabetçi bir ekonomik ortamda belirlenmesidir. Yani, herhangi bir sektöre öncelik veya ayrıcalık tanınması söz konusu değildir. Bu stratejinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için toplumca benimsenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Strateji, herhangi bir sektör ayrımı yapmadığı ve insan sermayesine yatırımı kalkınmanın en önemli unsuru gördüğü için toplumca benimsenmesi ve desteklenmesinin kolay olacağına inanılmaktadır.

## 1.2. Sektörel ve Bölgesel Öncelik Stratejisi

Az gelişmiş ekonomilerde, bölünmezlik özelliği gösteren altyapı yatırımlarından, başka bir deyişle sosyal sermaye hizmetlerinden yeterince yararlanarak, israfı minimize etmek için, gerek gelişme merkezleri, gerekse sürükleyici önder sanayi birimleri, gerekli altyapı olanakları bulunan mekanlarda ortaya çıkar. İleri bağlantıları ve bölgesel girdi çıktı ilişkileri, sanayinin belli bir mekanda toplanmasıyla sağlanabilmektedir. Bu yüzden gelişme merkezleri ile endüstrilerin yoğunlaşması birbirlerini tamamlayıcı nitelik göstermektedir.<sup>10</sup>

Öncelikli sektörler stratejisinin “temelinde dengesizliğin motor karakteri yatmaktadır.”<sup>11</sup> Belli kriterlere göre seçilmiş sanayi kollarını teşviklerle, vergi, kredi

<sup>9</sup> A.g.e., s. 34.

<sup>10</sup> DİNLER Zeynel, *Bölgesel İktisat*, 4. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994, s. 394. : DURAN Sungur Mustafa, a.g.e., s. 39.

<sup>11</sup> DİNLER Zeynel, a.g.e., s. 412.

ve dış ticaret politikaları ile destekleyerek dünya ekonomisinde rekabet edebilir hale gelmesini amaçlamaktadır. Kalkınmanın sürükleyici sektörü olan sanayi, genellikle önce yavaş ve sonra da hızlı bir tempoda kalkınma seyri gösterir. Sanayinin hızlanma dönemleri, sektör ve bölge içinde dikey ve yatay yığılma ve bütünleşme sürecine bağlı olarak gerçekleşir. Bölgesel kalkınmada sanayi sektörüne büyük görevler verileceğine göre, bunun hızlandırılması için yapay olarak bir bölgesel ve sektörel yığılma kaçınılmaz olacaktır.<sup>12</sup>

### 1.3. Ekonomik Kalkınmada Sanayileşme ve Dış Ticaret Stratejileri

“Sanayileşme ve Dış Ticaret Stratejileri, belli bir endüstriyi ilgilendiren özel politikalar ile devletin doğru bir biçimde saptanan yöntemlerden yararlanarak, endüstriyel yapıyı etkilemek için uygulamaya koyduğu planlı koordinasyon olarak tanımlana bilir”. Buna göre Sanayileşme ve Dış Ticaret Stratejileri’nin birinci özelliği; ekonominin alt sektörlerinde saptanan hedeflere ulaşılması, ikinci özelliği ise; genel bir kalkınma planının koordinasyonu ile ilgili bulunmaktadır.

Dünyanın çeşitli yörelerindeki gelişmekte olan bir çok ülke, ekonomik büyüme ve endüstriyel kalkınma düzeylerini yükseltmek amacıyla, çok sayıda endüstriyel kalkınma stratejileri denemişlerdir. Bunların başlıcaları:

1. İçe yönelik sanayileşme (ithal ikameci) stratejisi
2. Dışa yönelik sanayileşme (ihracat ikameci) stratejisi
3. Karma sanayileşme stratejisidir.

#### 1.3.1. İçe Yönelik Sanayileşme Stratejileri

Sanayi devrimi sırasında İngiltere ve yakın tarihlerde Hong Kong hariç olmak üzere, günümüz sanayi ülkeleriyle, kalkınmakta olan ülkelerin hemen hepsi, iç pazarları için üretim yapan ve henüz başlangıç aşamasında bulunan sanayilerini korumaktadırlar. Bu anlamda, çeşitli ülkeler arasında söz konusu korumacılığın şekli ve derecesi konusunda, farklılıklar bulunması da çok doğaldır. Nitekim, günümüz sanayi ülkeleri, çoğunlukla nispeten düşük gümrük tarifeleriyle yetinirken, kalkınmakta olan ülkeler, yüksek tarifeler veya miktar kısıtlamaları uygulamışlar, hatta bazı malların ithalini tamamen yasaklayarak, yabancı rekabetten korumaya çalışmışlardır.<sup>13</sup>

Gelişmekte olan bir ülkede ne tür bir sanayileşme ve dış ticaret stratejisinin seçileceği ithal ikamesi politikasını belli bir süre uyguladıktan sonra mümkün olmakta ise de, bu politikanın uygulanma süresi ve dozu da o ülkenin ödemeler bilançosu dengesini sağlamadaki başarısını büyük ölçüde belirlemektedir<sup>14</sup>.

<sup>12</sup> DURAN Sungur Mustafa, a.g.e., s. 39.

<sup>13</sup> BALASSA Bela, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları*, (Çev: Hedii Avnih), Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK kurulu başkanlığı, Yayın No: 1986/270, s. 151.

<sup>14</sup> ÇARIKÇI Emin, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*. Ankara, 1983, s. 18.

İthal ikamesi toplam arz içindeki ithalat payın da meydana gelen değişimdir. Buna göre toplam arz içinde ithalat oranı eksiliyorsa, ithalat ikamesi yapılıyor, artıyorsa yerli üretim ithalatla ikame ediliyor demektir. Gerçekte ithal ikamesini belli bir mal, sektör veya tüm ekonomi için hesaplamak mümkündür. Ayrıca belli bir sektörde ithal ikamesi sağlansa bile, yerli üretimdeki artış diğer sektörlerde ithalatın artmasına neden ola bilir. Bu dolaylı etkileri de dikkate aldığımızda net ithal ikamesini bulmuş oluruz<sup>15</sup>. Bu konu ileride ayrıntılı olarak incelenecektir.

İthal ikamesi stratejisinin seçiminde en tutarlı görüş bebek endüstri tezidir. Temeli F. List'e kadar dayanan bu görüşe göre, sanayileşmenin başlangıcında sınıai üretiminde parça başına maliyetlerin yüksek olması kaçınılmaz olduğu için yeni kurulan sanayilerin belli bir süre dış rekabetten korunması gerekir. Fakat zamanla, optimum ölçekli işletmeler kurulup kitlesel üretime geçilince içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanılarak parça başına maliyetlerin düşeceği ve bir müddet sonra da ihracata yöneleceği ümit edilir.<sup>16</sup>

Bilindiği gibi sanayi kesimi başlıca iki bölümden meydana gelmektedir; sosyal sermaye yatırımları ve doğrudan verimli yatırımlar. Bunlara bundan önceki bölümde söz açmış ve dengesiz kalkınma modellerini açıklarken açıklamasını yapmıştık. Burada şunu ilave edeceğiz; sanayide diğer bir ayırım da "imalat sanayi, madenler ve enerji sanayileri" şeklinde ortaya çıkmaktadır<sup>17</sup>. Sanayileşmede önce ithal edilen tüketim mallarının dahilde üretimi ve ikinci aşamada da aramalı ve yatırım malları üretimine geçilerek ithal ikamesi stratejisi - görüldüğü gibi - iki aşamada gerçekleştirilir.

### 1.3.1.1. İthal İkamesinin Kolay Aşaması

İthal ikamesinin birinci safhasında giyim, ayakkabı ve ev eşyası gibi dayanaksız tüketim malları ile onların kumaş, deri ve ağaç gibi girdileri ithalatını, yerli üretimle ikame etmek üzere, yüksek korumacılığa gerek duyulmamaktadır. Sözü edilen mallar, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme sürecine girdikleri sırada, taşıdıkları özelliklere uygundur. Şöyle ki, bunlar eğitilmemiş emek yoğun mallar olup, bu mallar için en etkin çıktı ölçüğü nispeten düşük olup, düşük ürün seviyelerinde, maliyetler büyük ölçüde artmamakla beraber üretim, yüksek teknoloji gerektirmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin, bu mallar konusunda sahip oldukları mukayeseli üstünlükler, çoğunlukla, ithal ikamesinin birinci aşamasının niçin kolay bir aşama olarak düşünüldüğünü açık şekilde ifade etmektedir. Aynı zamanda bu malların iç üretiminin, iş gücü eğitimi, teşebbüs kabiliyetinin geliştirilmesi ve teknolojinin yaygınlaştırılması şeklindeki dışsal ekonomiler sağladığı ölçüde, ılımlı bebek endüstrisi korumacılığında ve bunların geliştirilmesinden söz etmek mümkün olabilecektir<sup>18</sup>. İthal ikamesinin "ilk kolay aşamasında döviz tasarrufuna yol açtığı için, gelişmekte

<sup>15</sup> ALPAR Cem, *Az gelişmiş Ülkelerde Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara İktisat ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 195, Ekonomi Fakültesi Yayın No: 1982/2, ss. 81-82.

<sup>16</sup> ÇARIKÇI Emin, a.g.e., s. 19.

<sup>17</sup> MANİSALI Erol, a.g.e., s. 109.

<sup>18</sup> BALASSA Bela, a.g.e., s. 152.

olan ülkelerde kronik sorun olan dış ödemeler bilançosu açıklarına çözüm getireceği ve döviz kaybını azaltacağı” düşünülmektedir<sup>19</sup>.

### 1.3.1.2. İthal İkamesinin İkinci Aşaması

İthal ikamesinin ikinci aşaması ara malları ile, üretici ve tüketici dayanıklı malları ithalatının, yerli üretimle ikame edilmesini içermektedir. Bu mallar, birinci aşamada ikame edilenlerden farklı özellikler taşımaktadırlar. Petro-kimya ürünleri, çelik gibi ara malları, yüksek oranda sermaye yoğun mallardır. Burada önemli ölçüde ekonomik ölçekli olma sınırlaması söz konusudur. Etkin fabrika büyüklüğü ölçüğü, gelişmekte olan ülkelerin iç ihtiyaçlarına kıyasen büyüktür ve düşük hasıla seviyelerinde maliyetler hızla artmaktadır. Üstelik, maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark, nispeten düşüktür. Örgütsel ve teknik verim düşüklükleri, yüksek maliyetlere yol açmaktadır<sup>20</sup>.

Öte yandan bu endüstrilerde yüksek oranlı ithal girdisi ihtiyacından dolayı döviz tasarrufu imkanlarını da azaltmaktadır. Neticede bu sanayi dallarında üretimin iç girdi maliyetini korumak için aşırı korumanın devamlılığını zorunlu kılmaktadır<sup>21</sup>.

Yüksek korumacılık, bir yandan iç rekabeti azaltırken, bir yandan da özelden mal ve tarım ürünleri ihracı aleyhine ve genelde de, tarımsal faaliyetler aleyhine bir ayırım yapar mahiyettedir. Fakat, unutulmamalıdır ki, ikinci safha ithal ikamesi sürecine girmiş bulunan ülkelerde de, imalat sanayide korumacılık oranları arasındaki farklılıklar değiştiğçe, söz konusu benzeri ayırımlar mevcut olmaya devam edecektir. Bundan başka, ikinci safha ithal ikamesi sürecinden geçmekte olan ülkeler, nominal faiz oranlarını enflasyon oranının altında tutmak eğilimindedirler. Negatif faiz oranları ise, sonuçta, sermaye yoğun teknikler benimsenmesine ve dolayısıyla sermaye yoğun endüstriler kurulmasına neden olmakta, iç tasarruf şevki kırılmakta, sermaye çıkışı hızlanmakta ve bütün bunların sonunda da, kredi tahditleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Sonuçta, kredi tahditleri de, çoğunlukla, diğerleri aleyhine olmak üzere, kredi kullananlar lehine, kredi tercihleri verilmesi uygulamalarına neden olmaktadır<sup>22</sup>.

### 1.3.1.3. İçe Yönelik Sanayileşmenin Hesaplanması

İçe yönelik sanayileşme oranı, toplam sanayi içindeki dıştan ithal payında ortaya çıkan değişime olarak tanımlanmıştır. O zaman, içe yönelik sanayileşme oranı aşağıdaki gibi hesaplanabilir<sup>23</sup>:

$$\Delta Z = \Delta Q$$

$$Z = X + M$$

$$Q = D + E + W$$

$$\Delta X + \Delta M = \Delta D + \Delta E + \Delta W$$

<sup>19</sup> YIGİT Mehmet, *İhracat ve İhracat Teşviklerinin Ekonomik Analizi*, Kütahya, 1996, s. 1.

<sup>20</sup> BALASSA Bela, a.g.e., s. 153.

<sup>21</sup> ÇARIKÇI Emin, a.g.e., s. 23.

<sup>22</sup> BALASSA Bela, a.g.e., ss. 153-154.

<sup>23</sup> ALTINTAŞ Mustafa, *İçe Yönelik Sanayileşme Politikası*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1978, s. 67.

$$\Delta X = \Delta D + \Delta E + \Delta W - \Delta M \quad - \text{burada;}$$

Z : toplam arzı

Q : toplam talebi

X : yerli üretimi

M : dıştan alımı (ithalat)

D : stok dahil tamamlanmış mal talebini

E : dışa satımı (ihracat)

W : ara mallar talebini - göstermektedir.

İçe yönelik sanayileşme oranının hesaplanmasında göz önüne alınması gereken husus, çeşitli alt sektörlerden oluşan bir grubun tümü için yapılacak hesaplamadır<sup>24</sup>.

### 1.3.2. Dışa Yönelik Sanayileşme Stratejileri

Dışa yönelik sanayileşme stratejisi, II. Dünya Savaşını takiben Danimarka ve Norveç'te, 1950 ortalarından itibaren Güney Avrupa ülkelerinde ve bazı eksiklikleriyle Japonya'da, 1960 başlarından itibaren Kore, Singapur ve Tayvan'da ve 1980 yılından bu yana da Türkiye'de sürekli olarak uygulanmaktadır. Bu strateji, 1961'den beri İsrail'de, 1960'ın ikinci yarısından sonra da, değişik aralıklarla, başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere bir çok Latin Amerika ülkesinde uygulanmaya konmuştur. Bir ülkenin sanayi malları ihracatında başarısının artması için dışa yönelik sanayileşme stratejilerini uygulamaya koyması gerekir. Bunun için ilk etapta uygulamaya konulan stratejiler şunlardır<sup>25</sup>:

1. Döviz Kuru ve Devalüasyon Politikası
2. İhracatı Teşvik Politikası

Bunlara ek olarak ikinci etapta alınması gereken diğer tedbirler ise şunlardır<sup>26</sup>:

- i. Para-kredi sistemindeki reformlar ve enflasyon üzerinde bir faiz politikası
- ii. İşletmelede verim artırıcı tedbirler ve kamunun üretmiş olduğu mallara gerçek fiyat uygulaması
- iii. Dış ticaret rejiminin kademeli olarak liberalleştirilmesi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gümrüklerin asgari düzeye indirilmesi ve konvertibiliteye geçiş.

Yukarıda sözü edilen politika ve reformların gerçekleştirilmesi sürecinde yapılacak ilk iş, genellikle, yerli paranın önemli ölçüde devalüe edilmesine, döviz kurlarında gerekli esnekliğin sağlanması ve peşinden ihracatı teşvik tedbirlerinin devreye sokulmasını içermektedir. Bu da, içeride ve dışarıdaki nispi fiyat değişiklikleri esas alınarak yapılacak mini devalüasyon şeklindeki zincirleme ayarlamalar yoluyla sağlanacaktır.<sup>27</sup>

<sup>24</sup> ALTINTAŞ Mustafa, a.g.e., s. 69.

<sup>25</sup> ÇARIKÇI Emin, Türkiye'de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları, s. 164.

<sup>26</sup> A.g.e., s. 165.

<sup>27</sup> BALASSA Bela, a.g.e., s. 156.



### 1.3.2.1. Döviz Kuru Politikası ve Devalüasyon

Kamu müdahaleleriyle sanayinin yönlendirilmesinde, döviz kuru politikası etkin bir role sahiptir. Ödemeler bilançosu açıklarının süreklilik kazandığı az gelişmiş ülkelerde, döviz kurunun serbest piyasalarda arz-talep kurallarına uyarak belirlenmesine izin verilmemekte, döviz kuru kamu otoritesi tarafından belirlenmektedir. “Yabancı paraların ulusal piyasadaki fiyatı olan döviz kurunun denge değerinin altında veya üstünde belirlenmesi fiyat sisteminin işleyişini bozar ve tüm ekonomi üzerinde bu bozukluğun etkisi görülür”<sup>28</sup>.

Kuramsal olarak denge döviz kurunun iç ve dış fiyat ilişkisini bozmayacak, uluslararası ticareti dengeleyecek düzeyde olması gerekir. Bu dengeler cari döviz kuruyla sağlanamıyorsa, bunun denge kuru olduğu söylenemez. Az gelişmiş ülkelerde bir çok nedenle söz konusu dengeler kurulamamaktadır. İthalat eğiliminin ihracat olanaklarını aşması sürekli dış ticaret dengesizliği yaratmakta ve döviz talebinin döviz arzını aştığını göstermektedir. Bu durumda yabancı paraların fiyatını yükseltmek, yani ulusal paranın değerini düşürmek gerekir. Öte yandan, kalkınma sürecinde ortaya çıkan arz tıkanıkları ve darboğazların yanısıra ekonominin makro düzeyde yönetiminin başarısızlıkları, az gelişmiş ülkelerde enflasyon oranının ticaret ilişkilerinde buldukları ülkelerdeki fiyat artışlarının üzerinde olmasına neden olmaktadır. Enflasyon süreklilik kazandığında döviz kurunun aşırı değerlenmiş kalması istenmiyorsa ulusal fiyat artışlarının etkisini gidermek için sık aralıklarla devalüasyon yapılması gerekir.<sup>29</sup>

Devalüasyon, teorik olarak, “devletin almış olduğu kararla, milli paranın dış değerini düşürme”si diye tarif edilir. O zaman devalüasyon, yabancı paralara göre ihracat malları fiyatlarını ucuzlatarak ihracatı teşvik eder. Diğer taraftan ithal mallarının fiyatlarını milli para cinsinden pahalılaştırarak ithalatı kısar.<sup>31</sup>

Durumu bir örnekle açıklayalım; mesela, 6 ay önce dolar paritesi 1\$=4.000 Manat ve ( A ) malının her kilosunun da iç piyasada 4.000 Manat olduğunu var sayalım. Altı ay içinde bu malın iç fiyatı 4.000 Manattan 5.000 Manata çıkarsa, yani enflasyon kontrol edilemezse, Azerbaycan’a gelip bu maldan satın almak isteyen ithalatçı her dolar karşılığında ( A ) malından bir kilo değil %20 eksiğiyle 800 gr. alabilecektir. Oysa başka ülkelerde ( A ) malının dünya fiyatı halen, kg. başına bir dolardır. Böylece, ülkeye gelen ithalatçı aynı malı üreten diğer ülkeden bir dolar karşılığında bir kg. ( A ) malı alacağı için Azeri malının ithalatından vazgeçer, bunun önüne geçmek için, geçmişte yapılan iş, bu malın ihracatında %20 vergi iadesi vererek o mal için gayri resmi devalüasyon yaparak malın ihracatının devamlılığını sağlamakta, ileride ( A ) malının fiyatı daha da artarsa vergi iadesini artırmak gerekir. Bu durum binlerce mal için düşünülürse ve bürokrasinin iç ve dış piyasada değişen fiyatlara göre anında karar alamayacağı da hesaba katılırsa, içte satın alma gücü düşmüş paranın değeri zamanında tasdik edilmezse, yani devalüasyon yapmazsak, aynı miktar ihracatın gerçekleştirilemeyeceği açıklıkla ortaya çıkar.<sup>31</sup>

<sup>28</sup> BERKSOY Taner, Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, s. 230.

<sup>29</sup> A.g.e., s. 231.

<sup>30</sup> ÇARIKÇI Emin, a.g.e., s. 192.

<sup>31</sup> A.g.e., s. 193.

Devalüasyon başlıca iki nedenle yapılır<sup>32</sup>:

1. İhracatı teşvik ve ithalatı kısmak suretiyle dış ticaret açıklarının kapatılmasını sağlamak
2. İç fiyatlar ile dış fiyatlar arasında mevcut bulunan dengesizliği ortadan kaldırmak.

Devalüasyon, ülkenin ödemeler dengesi üzerinde önemli etkiler yaratır. Bu etkiler; devalüasyon yapan ülke ile diğer ülkelerdeki arz ve talep şartlarına bağlıdır, devalüasyon yapıldığı zaman yabancı dövizlere göre ihraç fiyatları düşer, ihraç fiyatlarının düşmesi karşısında normal olarak ülke mallarına olan dış talep artar, bu talep artışı, ihraç malları fiyatlarını devalüasyondan önceki seviyesine doğru iterken ithal malları pahalılaştığından ithal talebi kısılır. Böylece, dış ticaret açıkları kapatılarak dış denge sağlanmış olmaktadır<sup>33</sup>.

### 1.3.2.2. İhracatı Teşvik Politikası

Sanayilerini yeni kurmakta ve geliştirmekte olan ekonomiler endüstriyel ürün ihracatında şiddetli bir rekabetle karşı karşıya kalmaktadırlar. Durum belirli mal gruplarını ( dokuma, gıda, tarım ürünleri, orman ürünleri gibi ) içine alan sınai ihracatın artırılması teşvik tedbirlerinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.<sup>34</sup>

Bu sübvansiyonların amacı, yerli üreticilere maliyet avantajı sağlayarak, yabancıların ödediği fiyatı düşürerek ülkenin ihracatını teşvik etmek, yabancı ülke tüketicileri yerli tüketicilere tercih etmektir. Çünkü, sübvansiyonlu ihracatın dış fiyatı, ürünün yurtiçi fiyatından daha düşüktür<sup>35</sup>.

İhracatı teşvik politikası ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermesine rağmen genel olarak dört ana grupta toplanabilmektedir<sup>36</sup>:

1. İhraçta Verilen Pirim; Bunun esası, ihraç malı üreten üreticileri ve dolayısıyla ihracatçılara genel anlamda para olarak devlet tarafından yapılan yardımlardır.

2. İhracata Vergi İadesi, İndirimi ve Vergi Muafiyeti; İhracat için üretim yapılan bazı malların içinde ithal malı üretim faktörleri vardır. Ülkenin uygulamış olduğu gümrük vergisi dolayısıyla ihraç ürünü içindeki ithal malı, o ürünün fiyatını şişirecektir. Bu sebeple ihracatçıların dış pazarlarda fiyat yönünden rekabet edebilmeleri için bu yüklerden kurtulması gerekmektedir. İhracata vergi iadesinin amacı, malın dış piyasalara daha ucuza arz edilmesini sağlamaktır.

3. İhracata Kredi Teşviki; Burada amaç, ihracatçıya mali gücünün sınırlı kaldığı alanlarda yardımcı olarak onu ihracata yönlendirmek için ucuz kredi vermektir.

<sup>32</sup> KARLUK Ridvan, *Uluslararası Ekonomi*, 3. Baskı, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 368.

<sup>33</sup> A.g.e., s. 369.

<sup>34</sup> MANİSALI Erol, a.g.e., s. 190.

<sup>35</sup> İYİBOZKURT Erol, *Uluslararası İktisat*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992, s. 183.

<sup>36</sup> KARLUK Ridvan. a.g.e., s. 216. : MANİSALI Erol, a.g.e., s. 190.

4. Devletin Pazarlama Desteği; Dış piyasalar hakkında bilgi toplama, dış ülkelerde sergiler açma, ihracat ve pazarlama elemanı yetiştirme, ambalajlama ile ilgili hizmetler ve ulaşım kolaylığı sağlama da kamu yardımları çok etkili olmaktadır.

Dışa yönelik kalkınma stratejilerini izleyen ülkeler, teşvik sistemlerinin rasyonalize edilmesi ve ekonominin piyasa kurallarına göre işletilmesi konularında, ikinci safha ithal ikamesini takiben benzeri reformları uygulamaya başlayan ülkelere nazaran daha ileriye gitmişler ve daha başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. İhracatçılar, yerli ve ithal ettikleri girdileri seçim konusunda geniş şekilde serbest bırakılmış, girdi ve çıktılarında dolaylı vergilerden muaf tutulmuş ve ithal girdileri için hiç bir gümrük, resim ve harç ödememişlerdir. Aynı tür ayrıcalıklar, ihraç malları üretiminde kullanılan yerli girdilerin üreticilerine de tanınmıştır. Bazı ilave ihraç teşvikleri sağlanırken bu kurallara uyulması, ihracatın tamamı için eşit şekilde kavranılması imkanlarını sağlamış ve tek tek ihraç malları arasında çok büyük farklılıklar yaratılmamıştır. Söz konusu teşvikler, aynı zamanda imalat sektöründe ihracat ve ithalat ikamesine eşit şekilde kavranılmasına da imkan sağlamıştır. Genelde tarımsal faaliyetler ve ihraç malları için çok küçük ayrımlar getirilmiş, teşvikler otomatik hale dönüştürülürken zaman içinde bazı küçük değışiklikler yapılmıştır.

### 1.3.2.3. İhracatı Geliştirmeye Karşı Engeller

Dışa yönelik sanayileşme stratejisinin başarısı, arz yönünden az gelişmiş ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek nitelikte mal üretmelerine, talep yönünden ise bu malları alabilecek ülkelerin takip edecekleri dış ticaret politikalarına bağlıdır. Bu konuda talep yönünden yaratılan en büyük engel, az gelişmiş ülkelerin ürettiği sanayi mallarının %70'inin alıcısı durumunda bulunan sanayileşmiş ülkelerin bu mallara karşı uyguladıkları gümrük vergileri ve vergi dışı kısıtlamalardır.<sup>17</sup>

ABD ve AE ülkeleri gelişmekte olan ülkelere gelen tekstil, konfeksiyon, ayakkabı vb. gibi malların ülkelere girmesini çeşitli biçimlerde önlemeye çalışmış ve kotalar koymaktadırlar. Bu da AGÜ'nin ihracatı geliştirmeye karşı büyük engeller yaratmaktadır.<sup>18</sup>

Yeni korumacılık ve bu nedenle yaygınlaşan ihracat engelleri az gelişmiş ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme politikalarına geçmelerini önleyecek en başlıca faktör olarak belirlenmektedir.<sup>19</sup>

### 1.3.3. Karma Strateji

Gelişmekte olan ülkelerin sorunu içe yönelik ve dışa yönelik sanayileşme stratejilerinden birini seçmek değildir. Diğer bir ifade ile, bu iki sanayileşme stratejisi arasında mutlak ve kesin bir ayırım yapmak doğru olmaz. Burada asıl sorun sanayileşmede hangi stratejiye ağırlık ve öncelik verileceği değil, fakat bu iki strateji arasında tercih yapmayan aynı anda hem içe yönelik hem de dışa yönelik sanayilerin gelişmesini sağlayacak karma bir stratejiyi bulmaktır. Bu tür bir sanayileşme

<sup>17</sup> ALPAR Cem, a.g.e., s. 111

<sup>18</sup> HATİBOĞLU Zeyyat, *Gelişme ve Türkiye İktisadı*, İstanbul, 1993, s. 474.

<sup>19</sup> ALPAR Cem, a.g.e., s. 115.

stratejisini geçmişte Japonya uygulamış, son zamanlarda da Güney Kore uygulamaktadır.<sup>40</sup>

Karma stratejinin uygulanabilmesi sayesinde, bir birim döviz kazanılması ve bir birim döviz tasarrufu için harcanan marjinal iç kaynak maliyeti aynı olur. Neticede, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıyla sanayide yapısal bozuklukların ortaya çıkmasının önüne geçilebilir. Oysa, uzun bir süre ve aşırı bir şekilde uygulanan ithal ikamesi stratejisi kaynak dağılımını bozarak ülkenin potansiyel mukayeseli üstünlüğüne ters bir sanayileşme yapısı ortaya çıkarır. Fakat, dışa yönelik sanayilere verilen aşırı sübvansiyonlar da aynı sonucu doğurabilir. Ancak, bazı ülkelerdeki tecrübeler göstermiştir ki, kaynak dağılımında çarpıklığa yol açan neticeler dışa yönelik sanayileşmede daha az, içe yönelik sanayileşmede ise daha çok ortaya çıkmaktadır. Çünkü, ithal ikamesi teşvikleri ithalat kısıtlamaları, aşırı değerlendirilmiş kur ve enflasyonla dolaylı yoldan verildiği halde, ihracatı teşvik genellikle devlet bütçesine yük getirdiği için verilen sübvansiyonlar göze batmakta veya devlet bütçesi imkanlarıyla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, dışa yönelik sanayi kuruluşları uluslararası piyasalarda kalite ve fiyat rekabetiyle karşılaştığı için ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmak zorunda kalmaktadırlar<sup>41</sup>.

## 2. BAZI ÜLKELERDE EKONOMİK KALKINMA STRATEJİSİ UYGULAMALARI

### 2.1. TÜRKİYE

#### 2.1.1. İçe Yönelik Kalkınma Stratejileri

Türkiye bir çok gelişmekte olan ülkeden 20 yıl önce ve 1930'lardan itibaren kalkınmanın eş anlamlısı olarak kabul edilen sanayileşmeye ağırlık vermeye başlamıştır. 17 şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde açılış konuşması yapan Mustafa Kemal, Türkiye'nin uygulayacağı ekonomi politikasının belirlenmesini istemiş ve bu arada tarımın önemini belirterek, sanayinin kurulup genişletilmesinin zorunluluğuna değinmiş ve ulusal sanayine sahip olmanın sakıncalarını dile getirmiştir. Daha sonra kürsüye gelen İktisat Bakam'nın konuşması, izlenecek ekonomi politikasının ilkelerini ortaya koymuştur. Bakan'a göre, Yeni Türkiye Ekonomi Politikası, uygulamakta olan ekonomik sistem ve politikalarından ayrı olmak zorundadır. Ülkenin ekonomik koşullarına ve ekonomi tarihine uygun, kendine özgü bir ekonomi politikası uygulamalıydı. Türkiye dünya ekonomi tarihinde yer alan hiç bir ekonomi okuluna bağlı değildi ve bu nedenle Türkiye, Karma Ekonomik Düzen kurtulmalıydı. Ekonomik faaliyetler, kamu ve özel kesim tarafından birlikte yürütülmeliydi. Daha sonra söz alan Kazım Karabekir Paşa da, sanayinin dış sanayilerle rekabet edemese dahi, hiç olmazsa iç piyasanın isteklerini karşılayacağını ve dışa bağımlılığın azalacağını belirtmiştir<sup>42</sup>.

<sup>40</sup> ÇARIKÇI Emin, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları*, Ankara, 1983, s. 29.

<sup>41</sup> MEIER G., "International Economics: The Theory of Policy", Oxford University Press, (Oxford, 1980), pp. 322-324.

<sup>42</sup> ÖKÇÜN A. G., *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. baskı, Ankara, 1997, ss. 262-268.

1930-1979 döneminde Türkiye'de uygulanmış olan dış ticaret ve sanayileşme stratejileri, belli dönemlerdeki liberalleşme girişimlerine rağmen içe yönelik bir özellik taşımıştır.<sup>43</sup>

İkinci Dünya Savaşı sonundan 1953 yılına kadar oldukça liberal bir dış ticaret ve sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, 1953 yılından itibaren ortaya çıkan ağır döviz darboğazı sonucu ithalat ikamesinin aracı olan kotaları, ithalat yasaklarını, yüksek gümrük duvarlarını uygulamaya koymuş, enflasyonist politikalar ve aşırı değerlenmiş kur politikası da, şiddetini giderek arttırarak, 1958 yılına kadar sürdürmüş, 1953-1960 döneminde iktisadi şartların gereği bilinçsiz olarak ithal ikamesi stratejisini uygulamış, 1960 başlarından itibaren 1980 yıla kadar içe yönelik stratejiyi bilinçli olarak, planlı ve programlı olarak sürdürmüştür.<sup>44</sup>

1960'lı yılların ortasına kadar gıda ve tekstil gibi dayanıksız tüketim mallarının ithalatını yerli üretimle ikame etmiştir. İthal ikamesinin birinci safhası ( içe yönelik sanayileşmenin kolay aşaması) olarak nitelenebilecek bu safhadan sonra, çelik, petro-kimya gibi ara malların ithal ikamesine ve karayolları araçları gibi dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesine geçilmiştir. İkinci safhada ithalatı ikame edilen malların sermaye yoğunluğu çok daha yüksek olduğu gibi vasıflı işçilere daha yoğun ihtiyaç gerektirmiş ve iç piyasanın müsaade ettiği ölçekte ise, ölçekte yararlarının mevcut olduğu verimli çalışabilecek fabrika bütünlüğünün çok altında bulunmuştur. Bu nedenlerle ithal ikamesinin ikinci safhasında kurulan sanayilerin büyük oranda himayesi gerekmiştir. Himaye yüksek gümrük tarifeleriyle, ithalat korolarıyla ve gerçek değer altında döviz kurlarıyla sağlanmıştır.<sup>45</sup>

İçe yönelik kalkınma stratejisi bir süre için, ülkenin nispeten yüksek sayılabilecek ekonomik kalkınma oranlarına ulaşmasına imkan sağlarken, söz konusu rakamlar örneğin, diğer Güney Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça düşük kalmıştır. Nitekim, 1960-1973 döneminde bu oran Yunanistan ve Portekiz'de %6.8, İspanya'da %5.7 iken, Türkiye'de ancak %3.9'a ulaşmıştır. Ülke, bütün dünyadaki yaygın ekonomik durgunluk ve dört kat artan petrol fiyatları sonucu doğan petrol krizine rağmen, bir yandan ekonomik büyüme gayretlerini sürdürmeye çalışırken, bir yandan da içe yönelik kalkınma stratejileri izlemeye devam etmiş, izlenen politikalar, ihraç pazarlarındaki daralmayı ve ithal paylarındaki artmayı hızlandırıp, dış şokların ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkilerini ağırlaştırdığından, izlenen kalkınma gayretleri ve sonuçları, geçici olmaktan öteye geçmemiştir. Ekonomik performans konusundaki kötüye gidiş, 1973 yılından sonra da devam etmiştir. Bu durumu, ekonominin ilave kaynak kullanımındaki etkinliğinin bir göstergesi olan sermaye/hasıla oranlarındaki artışlarda da izlemek mümkündür. Adı geçen oran, ithal ikamesinin yükselen maliyetleriyle ekonominin tümü için aşağıdaki, tablo-3.1'de verilmiştir.

<sup>43</sup> ÇARIKÇI Emin, a.g.e., s. 109.

<sup>44</sup> OKYAR O., *Plan Dönemi Sanayileşme Stratejisi Hakkında Düşünceler*, Yeni Forum, Cilt III, Sayı 57, 15 Ocak 1982, ss. 10-12.

<sup>45</sup> TÜSİAD, *İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme İçin Ekonomik Çözümler*, 19 Temmuz 1989, Yayın No: Tüsiad-T/897/129., s. 1.

**Tablo-3.1:**  
**Yıllara Göre Sermaye/Hasıla Oranındaki ve İmalat Sanayideki Değişmeler.**

YILLAR	SERMAYE/HASILTA	İMALAT SANAYİDEKİ ARTIŞLAR
1963-1967	2.3	1.6
1968-1972	2.6	2.4
1973-1977	3.8	4.7

Kaynak: Balassa, a.g.e.

1979 yılında enflasyon şiddeti, kısmen nominal faiz oranlarındaki artışlar ile hafifletilmeye çalışılırken, dışarıya sermaye çıkışı başlamış, işçi dövizleri azalmış ve durum daha da ağırlaşmıştır. Giderek artan döviz sıkıntısıyla birlikte, şiddetli enerji, hammadde ve yedek parça darboğazlarıyla karşı karşıya gelinmiş ve sonuç olarak 1979 yılında sanayi üretimi %5.6 oranında azalmış ve GSMH da önemli ölçüde azalmıştır.<sup>46</sup>

Türkiye’de ithal ikamesine dayanan bir sanayileşme stratejisinin izlenmesini zorlayan ilk önemli sebep, ödemeler dengesi açıklarının devamlı olarak büyümesi, dış yardım sağlamanın da gittikçe güçleşmesi, bilinçli bir ekonomik kalkınma veya sanayileşme politikası izlemesi zorunluluğu olmuştur<sup>47</sup>.

### 2.1.2. Dışa Yönelik Kalkınma Stratejileri

“1970’li yılların sonlarına doğru ekonomi özellikle ithalatın finansmanı için yeterli dış kaynak sağlanmaması nedeniyle bunalıma girmiştir. Enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirerek uluslararası rekabete uygun bir yapıya kavuşturmak için”<sup>48</sup>, 1980’de benimsenen stratejilerle Türkiye’de içe yönelik, ithal ikameci sanayileşme rejimi terk edilerek dışa yönelik, ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Yeni liberal politikalarla, devletin ekonomiye müdahale biçimleri yeniden düzenlenmiş, gelir ve kaynak dağılımı yapısal bir dönüşüme uğrattılmış, sermayenin serbestçe hareket edebilmesinin önündeki yasal, mali, teknik engelleri kaldırılmaya ve dünya ekonomisiyle tam bir bütünleşmeye yönelinmiştir. İzlenen bu sanayileşme modelinin son 15 yılda yoksulluk ve işsizliğin artmasına, toplumun büyük çoğunluğu için yaşam standartlarının düşmesine yol açtığı açıktır<sup>49</sup>.

<sup>46</sup> BALASSA, a.g.e., ss. 163-164.

<sup>47</sup> SERİN Necdet, *Kalkınma ve Dış Ticaret*, 3. Bskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 463, Ankara, 1981, s. 218.

<sup>48</sup> AYANOĞLU Kamil, *Türkiye İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi*, DPT Yayın No: 2344-YSPKGM: 573, s. 19.

<sup>49</sup> ANSAL Hacer, “Alternatif Bir Sanayileşme Politikası Önerisi”, *İktisat Dergisi*, (Nisan-Mayıs, 1997), s. 103.

Yıllarca piyasa mekanizmasına çok az yer verilerek uygulanan içe yönelik sanayileşme stratejisini kısa zamanda tersine çevirmek mümkün olmadığı için yapılacak reformların kademeli olarak yapılması gerekmiştir.<sup>50</sup>

1980-1988 arasında ekonomiyi giderek serbestleşmeye iten politikalar istikrarlı biçimde değil, deneme yanılma yöntemine göre uygulanmıştır. Bazen serbestleşmenin en üst noktasındaki bir politika birden gündeme getirilmiş; eğer verimli olduysa bırakılmış, verimli olmadıysa geri adım atılıp tekrar denetim sistemine geçilmiştir. Kimi zaman denetim, ithalatta olduğu gibi daha düzenli biçimde azaltılmıştır. Bazen sistemin tümünde denetim sürerken, içindeki bir alanda birden serbestleşmeye gidilmiştir. Bu tür bir uygulama devlet yönetimindekiler kadar iş dünyasında karar alma konumunda olanları da şaşırtmış, ne yapacaklarını bilmez, olaylar hakkında yorun yapamaz hale getirmiştir. Dönem boyunca uygulanan politikalar temelde şu amaçlara yönelik olmuştur<sup>51</sup>:

i. Dış Ticaretin Geliştirilmesi ve Serbestleştirilmesi; Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın artırılması, dış ticaret sermaye şirketleri adı altında getirilen yeni bir ihracat örgütlenmesinin bu artışın aracı görevini üstlenmesi bu alanda ilk adım olmuştur.

ii. Döviz Piyasasının ve Sermaye Girişlerinin Serbestleşmesi; Hükümet döviz fiyatının belirlenmesini T.C. Merkez Bankasına bırakmış, günlük kur uygulamasına geçilmiş, Ticari bankalar bir marj farkıyla bu kuru izlemiş, sermaye girişlerinin artması için dolaysız yatırımlar üzerindeki idari denetim giderek gevşetilmiş, serbest bölgelerin kurulmasına başlanmış ve döviz tevdiat hesaplarının serbestleşmesi devam ettirilmiştir.

iii. İç Fiyatların Piyasa Denge Fiyatını Yansıtması; Bu amaçla iç fiyatların bir kısmı üzerindeki denetim, bir kısmına verilen mali destekler giderek kaldırılmış, KİT'lere yapılan mali destek yerine KİT, fiyatlarına sürekli zam yapmaya bırakılmıştır.

iv. Para Miktarının Denetlenmesi, Sermaye Üzerindeki Vergilerin Hafifletilmesi ve Borçlanmaya Geçiş; 1985'e kadar süren IMF denetimi enflasyonu düşürmek için para miktarının belirlenmesiyle ilgili olmuş ve kamu kesiminin TCMB'den alabileceği kredilerin kısıtlanmasına dayandırılmıştır. Sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi dönemin gözde Laffer kuramından kaynaklanmıştır<sup>52</sup>. Bu politika, vergi kaçakçılığını ve vergiden kaçınmayı kolaylaştıran uygulamalarla kamu açıklarını sürdürmüş, iç borçlanma politikası içeride reel faizlerin giderek yükselmeye geçişine de kaynak oluşturmuştur.

v. Faiz Hadlerinin Serbestleşmesi ve Reel Pozitif Düzeye Yükselmesi; Bu yoldan tasarruflar artmış, kurulmuş sermaye piyasası yoluyla yatırımcılara aktarılmış ve artan sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomi gelişme trendine girmiştir.

<sup>50</sup> ÇARIKÇI Emin, a.g.e., s. 119.

<sup>51</sup> KAZGAN Gülten, *Yeni ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994, ss. 185-187.

<sup>52</sup> Laffer'e göre, vergiler hafifleyince üretim hacmi artar ve bu artış dolayısıyla vergi miktarı da artmış olur.

vi. Devlet Kesiminin Küçülmesi, KİT'lerin Özelleştirilmesi; Piyasa her alanda serbestleşirken devletin de girişimcilikten ayrılması, özel girişimin artması, ekonomi giderek dünya fiyatlarının egemenliğine girerken, özel kesim kararlarını rekabet koşullarına göre vermişlerdir.

1980-1990 arasındaki 10 yıllık süreçte Türkiye'nin nüfus artış hızı %2.5'a, dış ticaret açığı %54.7'ye, tasarruf mevduatları 44.5 milyar T.L.'ye, toplam sermaye içindeki yabancı sermaye girişleri %53.1'e, dış borçlar 41 milyar dolara yükselmiştir. %-1.1'le devralınan kalkınma hızı %7-8'lere yükselmiştir. Bu dönemde 1968 fiyatlarıyla yılda ortalama %4.7 civarında ekonomik büyüme gerçekleştirilmiş, tarım %2.8, sanayi %5.9, hizmetler sektörü %4.4, imalat sanayi %6.1 oranında büyümüştür. Kişi başına düşen yıllık ortalama GSMH cari fiyatlarla 1216.197 T.L., sabit fiyatlarla 5.244.5 T.L. olmuştur. Dönem başında sabit fiyatlarla %30.4 artan kişi başına düşen gelirin dolar cinsinden değeri kur değişiklikleri nedeniyle %39 artarak 1.282.6 \$'dan 1783 \$'a yükselmiştir.<sup>53</sup>

Ülkenin temel sorunu halini alan enflasyon, bu dönemde istikrar programı doğrultusunda uygulanan para politikasıyla kontrol altına alınarak, iki yıl içinde %27'ye kadar indirilmiştir. 1983'ten itibaren tekrar ekonomi gündeminin birinci maddesi olan enflasyon 1990 sonunda %65.3'e ulaşmış, 1982'de %4.6 olan büyüme, 1983'de %3.3'e düşmüş, aynı yıl enflasyon %30.5'e yükselmiştir. Hızlı kalkınmanın yaşandığı 1986'da ekonomi %8.1 hızla büyürken bir yıl önce %43.2 olan enflasyon %29.6'ya gerilemiş, %69.6'ya yükseldiği 1989'da ise ekonomi giderek küçülmüş %1.1'lik büyüme hızına ancak ulaşabilmiştir.<sup>54</sup>

1989-1993'ü kapsayan beş yıl GSMH'nin reel artışı yıldan yıla şiddetli iniş çıkışı göstermiş, 1989'daki duraklamayı (artış hızı %1.9) ertesi yıl patlayan bir büyüme (artış hızı %9.2) izlemiştir. 1991'de GSMH artış hızı %0.5'e düşmüş izleyen iki yılda sırasıyla %5.9 ve %7.9 ile tekrar yükselmiştir.<sup>55</sup>

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), kapsadığı dönemler itibarıyla dışa yönelik sanayileşme stratejisini devam ettireceği; bu çerçevede etkin bir gelişme ortamı sağlanacağı, koruma politikaları yerine firmaların rekabete açılmasını ve uluslararası piyasalarda söz sahibi olacak güçlü işletmelerin oluşmasını destekleneceği, AR-GE'ye, teknolojik yenilemeye, yeni istihdam hedefleri gerçekleştirmeğe, küçük ve orta ölçekli sanayilere rekabet gücü kazandırmaya ve bölgesel gelişme farklılıklarının azaltmaya yönelik yatırımlar yapılmasının destekleneceği, sanayide modern teknolojilerin yaygınlaştırılması, etkin firma yapısının oluşturulması ve bu vesile ile ihracatta sürekliliğin ve çeşitliliğin sağlanacağı hedeflenmiştir.<sup>56</sup>

<sup>53</sup> MINİBAŞ Türkel, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yay., İstanbul, 1992, ss. 94-97; AKGÜÇ Öztin, *Ekonomide Gerçeği Arayış*, Bağlam Yayınevi, s. 76.

<sup>54</sup> A.g.e., s. 98. : SEVGİ Cezmi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alanlar Dağılımı*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 75-78.

<sup>55</sup> KAZGAN Gülten, a.g.e., s. 226.

<sup>56</sup> DPT, VII. *Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi (1996-2000)*, Ankara, 1995, s. 37.



## 2.2.ÇİN

Yeryüzündeki tüm ulusların kalkınmalarını belirli araçlar kullanarak üç alternatif ekonomik sistem modeli içinde gerçekleştirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Birinci model ara piyasa modelidir. Bu model de; kaynak ayrımı tüketici tercihlerine göre yapılır, bu ayrım süreci piyasa mekanizması içinde yapılır ve kaynak ayrımı maddi özendirmeye dayanır.<sup>57</sup>

Piyasa toplumculuğu olarak bilinen ikinci model de<sup>58</sup>; tüm girişimler ve üretim araçları kamu mülkiyetinde olup, plancıların tercihleri etkili ve kaynakların gerçek ayrımı fiyat sistemine bırakıldığından plancıların kaynak ayrımı kararları piyasa mekanizması içinde uygulanmakta olup, bu uygulama oldukça farklılaştırılmış ödüllere ve maddi özendirmelere dayanmaktadır.<sup>59</sup>

Üçüncü model, bürokratik kaynak ayrımı veya kumanda ekonomi sistemidir. Bu model tüketici tercihlerinden çok plancıların tercihlerine dayanır ve piyasa mekanizmasına güvenilmediğinden mal ve hizmetlerin, dolayısıyla üretim faktörlerinin ayrımı fiziki planlamayla yapılmaktadır.<sup>60</sup>

1 Ekim 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin lideri Mao Zedong, ülkenin yoksulluktan kurtulması ve bir anlamda Çin'in kalkınmasında daha etkin olacağına inandığından bu üç modelden sonuncusunu seçmiştir. Mao ile birlikte her alanda planlama çalışmaları başlatılmış, kaynak ayrımı bürokratik kumanda sistemi içinde yapıldığından fiziki ve fiyat planlamasına dayanan modeller kullanılmıştır.

Değişken iklime ve arazi yapısına, bol enerji kaynaklarına, kendine yeterli ve oldukça farklılaştırılmış üretim yapısına, yüksek okuma yazma oranına ve disipline olmuş halka sahip olan Çin'in, 1949 yıldan beri dört alternatif kalkınma stratejisi izlediği görülmektedir. Bunlar<sup>61</sup>:

- 1.Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1953-1957) izlenen Sovyet kalkınma stratejisi,
- 2.Büyük atılım stratejisi (1953-1957),
- 3.Tarım önceliği stratejisi (1961-1979),
- 4.Dörtlü modernleştirme stratejisi (1979-...).

### 2.2.1. Sovyet Kalkınma Stratejisi

Çin'in kalkınma çabalarının iki temel amacı olmuştur; ağır sanayiye önem vererek endüstrileşme ve yoksulluğun kötü görünümünü yok etmek. İşte bu amaçla ve aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin ekonomik kalkınmadaki başarısı

<sup>57</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, *Ekonomik Planlama*, Ekin Kitabevi, Bursa, 1995, s. 215.

<sup>58</sup> İkinci model Polonya'lı iktisatçı Oskar Lange'ye aittir.

<sup>59</sup> TURNER Kerry, *The Economics of Planning*, The Macmillan Pres Ltd., London, 1977, p. 28.

<sup>60</sup> ECKSTEIN Alexander, "China's Economic Revolution", *Cambridge University Press*, (Cambridge, 197), s. 38.

<sup>61</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, a.g.e., s. 217.

Çin'i Sovyet kalkınma stratejisine yönlendirmiştir. Bu strateji yedi amaç içinde ele alınabilir<sup>62</sup>:

- i. Yüksek bir ekonomik büyüme elde etmek
- ii. Endüstriyel ilerleme üzerinde özel yoğunlaşmak
- iii. Ağır sanayiye öncelik vermek
- iv. Yüksek tasarruf ve yatırım oranı elde etmek
- v. Tarımın gelişmesini sanayideki gelişmeye bağlamak
- vi. Ekonomik sektörlerde kurumsal yapı değişimi sağlamak
- vii. Sanayileşmede sermaye yoğun yatırımlara yönelmek.

Birinci Beş Yıllık Planın sanayileşme politikası ekonomide, arz darboğazları, hammadde sorunları, tarım ve sanayi sektöründe çelişkili büyüme, tekstil ve gıda endüstrisinde tarımsal girdi darboğazı gibi sorunlar yaratmış, bu stratejinin dayanmış olduğu hızlı sanayileşme politikası hızlı bir kentleşmeyi doğurmuştur. 1952-1957 yılları arasında kentsel nüfus,%30 artarken, kırsal kesimin nüfusu ancak %9 artmıştır. Aynı zamanda üretim ve tüketim mallarının üretim artışlarındaki oransızlık, ekonomide enflasyonun yaratılmasında ve kentsel nüfusun yeterince beslenememesinde etkili olmuştur.

Dolayısıyla, Çin'in Sovyetler Birliği'nden ithal etmiş olduğu bu strateji, kendi koşullarına uymamıştır. Çin'de nüfusun %80-85'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu nedenle Çin'in kalkınma stratejisi hafif ve ağır endüstri kadar tarım sektörünün gelişmesine de dayanmalıdır. 1950'lerin sonlarına doğru Çin plancıları ve politikacıları tarımsal kalkınmayı hedef alan "tarımsal toplumculuğu" izleyerek Sovyet kalkınma stratejisini terk etmişlerdir<sup>63</sup>.

### 2.2.2. Büyük Atılım Stratejisi

Büyük atılım, yani "iki ayağı üzerinde yürüme" stratejisinde, modern ve geleneksel, büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmelerde emek yoğun ve sermaye yoğun yöntemlerin adım adım geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca<sup>64</sup>;

- i. Eksik istihdam edilen fazla işgücünü tarıma yönlendirerek,
- ii. Kırsal kesimdeki fazla işgücü geniş ölçekli oldukça emek yoğun projelere yönlendirerek tarımda ürün artışı sağlanacaktır. Bu yöntem ile işgücünün sermayeye dönüşümü sağlanmış ve kırsal alandaki fazla işgücü küçük ölçekli endüstriyel ürünlerin arttırılması için kullanılmıştır.

Bu dönemde ekonomik büyüme 1952 yılı fiyatlarına göre yıllık ortalama %10.5 olmuş ve 1958 yılında GSYH 138.4 milyar yuan ve 1959 yılında 148.5 milyar yuan olmuştur. Bu dönemde GSYH %20'nin üstünde artmıştır.

<sup>62</sup> A.g.e., s. 218.

<sup>63</sup> WILBER Charles. JAMESON Kenneth, *Socialism and Development, Socialist Models of Development*, Pergamon Press, New York, 1981, s. 806.

<sup>64</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet. a.g.e., s. 221.

### 2.2.3. Tarımsal Öncelik Stratejisi

Bu yeni kalkınma yaklaşımı tarımda teknolojik dönüşüm sağlamış, tarımsal çıktıda bir an önce artışların sağlanması için endüstriyel girdiler hava koşullarının daha uygun olduğu verimli tarımsal alanlarda yoğunlaştırılmış, Güney ve Orta Çin'de devlet pirinç yetiştirme alanlarına en yüksek yatırım önceliği vermiş ve bu hızlı teknolojik değişme ülkenin ekilebilen arazisinin %20'sini içine almıştır.

Tarım önceliği stratejisi başlıca üç tamamlayıcı kavrama dayanmaktadır<sup>65</sup>:

- i. Tarıma önemli girdilerin sağlanması için endüstri sektörünü planlama öncülüğünde yeniden düzenlemedir,
- ii. Büyük Atılım dönemine ve Birinci Beş Yıllık Plan'ın son yıllarına göre geçici olarak yatırım oranında azaltmaya gidilmesi,
- iii. Sistemin tarım dışı sektöründe olduğu gibi tarımda çalışanları ve çiftçileri güdülemek için maddi özendirmelere ve ödüllere daha fazla önem verilmesidir.

Tarım önceliği döneminde, pamuk üretimi, sulanan arazi alanı, kimyasal gübre arzı, elektrik üretimi ve tarım aletleri üretimi göze çaracak şekilde artmıştır. Bu artışlar endüstride yapısal değişmelere neden olmuş ve 1952-1974 yılları arasında Çin endüstrisindeki yapısal değişme aşağıdaki tablo-3.2 'den izlenebilir.

Tablo-3.2: Çin Endüstrisinde Yapısal Değişmeler, 1952-1974  
(1952 Fiyatlarına Göre)

KESİM	1952	1957	1965	1970	1974
Toplam Endüstriyel Üretim	100	100	100	100	100
Üretim Malları	35	48	53	55	62
Tüketim Malları	65	52	47	45	38

Kaynak: World Bank Annual Report 1974

GSYH 1970 yılında 210 milyar yuan, 1974 yılında ise 272.9 milyar yuan olmuş ve kişi başına milli gelir ise 1970 yılında 260 yuan ve 1974 yılında 310 yuandır. 1974 yılındaki kişi başına düşen geliri ABD dolarına göre hesaplırsanız bu rakam 190 dolardır.<sup>66</sup>

### 2.2.4. Dörtlü Modernleşme Stratejisi

1979'dan sonra hükümet, ekonomik planlama sisteminde ve yönetiminde geniş aralıklı ekonomik reformlar başlatmıştır. Bu reformların çoğu fiziki ve finansal kaynakların etkin kullanımı ile talep ve arz arasında daha iyi uyum sağlama amacına yöneliktir. Tüketim malları üretimine yüksek öncelik verilmiş ve hükümet bütçe harcamalarında yatırımın payını azaltırken tüketimin payını arttır-

<sup>65</sup> A.g.e., s. 223.

<sup>66</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, a.g.e., s. 224.

mış, konut, eğitim, sağlık, tarım ve hafif sanayide daha çok harcamalar yapmış ve bu nedenle tarımsal üretim, hafif endüstri çıktıları ve kişi başına düşen tüketim aniden yükselmiştir<sup>67</sup>.

Bu strateji Çin'de çok sayıda gelişmelere neden olmuştur. Bunların en önemlileri;

- i. Ekonomi dış dünyaya daha fazla açılma,
- ii. Endüstrilerde daha fazla kara temel ölçüt alan eşgüdüm,
- iii. Daha az bölgesel kendine yeterlilik,
- iv. Maddi olmayan özendirmelerin daha az kullanımı, gibi politikaları içermektedir.

1979 ve 1980'lerde büyük miktarda planlanmayan bütçe açıkları meydana gelmiş, fiyat denetim sistemi tarafından kısmen durdurulmasına rağmen enflasyon iki kat artmış, 1981 yılının başlarında fiyat denetimleri sıkılaştırılmış ve yeniden bazı merkezi ekonomik karar vermelerle ekonomi tekrar kararlılığa kavuşturulmuştur.<sup>68</sup>

1979 yılında başlatılan yeni kalkınma politikası gelecek beş yıl içinde, Çin'in yatırım ihtiyacı karşılanacak, ulaşım, altyapı genişletilecek, enerji ve hammadde üretim endüstrisi modernleştirilecekti. Dörtlü modernleştirme diye adlandırılan tarım, sanayi, savunma, bilim ve teknolojiyi geliştirme ve modernleştirme çalışmaları yoğunluk kazanmıştır.<sup>69</sup>

1980 yılında GSYH'sı 284 milyar dolar ve kişi başına milli geliri 290 dolar olan Çin, 1982 yılında kişi başına milli gelir 310 dolara yükselmiş, ortalama yıllık GSYH'daki büyümeler 1973-1979 arası %5.7, 1980'de %6.1, 1981'de 4.8, 1982'de %7.4 ve 1983'de %9 olmuştur. 1983 yılında sanayide yıllık büyüme oranı %10.5, tarımda %9.5 gerçekleşmiştir.<sup>70</sup> Bu oran 1985-1991 arasında ise, yıllık ortalama %7.6 olmuştur. Bu gelişmeler 1979 yılında başlatılan dörtlü modernleştirme stratejisini yansıtmaktadır.<sup>71</sup>

## 2.2. DOĞU ASYA ÜLKELERİ

Doğu Asya Ülkeleri, başta Japonya olmak üzere, Uzak Doğunun Dört Kaplanı olarak nitelendirilen, Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan ile Güney Doğu Asya'nın Yeni Sanayileşmiş Ülkeleri, Endonezya, Malezya ve Tayland 1960'lı yılların başından itibaren gerçekleştirdikleri yüksek büyüme oranlarıyla hızlı kalkınarak, dünya ekonomisi içinde önemli bir paya sahip olmuşlar ve dışa yönelik kalkınma modelini benimseyen ülkelere örnek olmuşlardır.

Sözkonusu sekiz ülke, 1960 yılından itibaren izledikleri istikrarlı makro ekonomik politikalarla desteklenen dışa yönelik kalkınma stratejileri çerçevesinde,

<sup>67</sup> A.g.e., s. 225.

<sup>68</sup> World Bank Annual Report 1981, s. 48.

<sup>69</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, a.g.e., s. 225.

<sup>70</sup> World Bank Annual Report 1984, s. 2.

<sup>71</sup> ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, a.g.e., s. 226.

diğer Doğu Asya ülkelerinden iki kat, Güney Asya ve Latin Amerika ülkelerinden üç kat, Afrika ülkelerinden ise beş kat daha yüksek büyüme hızı gerçekleştirerek, sanayileşmiş ülkelere kıyasla çok daha başarılı bir performans sergilemiştir<sup>72</sup>.

Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin çoğu, kalkınma hamlelerine II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamışlardır. Ancak, bu grup içinde çarpıcı bir atak yaparak hepsinin önüne geçen Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong küremizin yüzölçümünün %1'inden az bir bölgeyi işgal etmekte ve toplam nüfusları da dünya nüfusunun sadece %4'üne ulaşıyor<sup>73</sup>.

İzlenen dışa yönelik kalkınma stratejileri ile yüksek büyüme ve kalkınma sürecini başarıyla gerçekleştiren Doğu Asya ülkeleri 1965 yılında toplam dünya ihracatı içindeki payı %8 iken, 1980'de %13'e, 1990 yılında %18'e, 1995 yılında ise %23'e yükselmiştir. Japonya, bu dönemde dünyanın önünde gelen sanayi mamulleri ihracatçıları arasına girmiş ve dünya ihracatı içindeki payını %12'lere kadar yükseltmeyi başarmış ve 1995 yılı itibarıyla dünya ihracatı içindeki payı %8 olmuştur. 1970-1980'lerde Asyanın Dört Kaplanı ihracatlarını hızla arttırarak dünya ticaretinde söz sahibi olmaya başlamışlar. 1980'li yıllardan itibaren ise, Güney Doğu Asya ülkeleri, Endonezya, Malezya ve Tayland yüksek ihracat performansı sergilemişlerdir<sup>74</sup>.

Ekonomi tarihinde hiç bir bölgenin bu kadar uzun süre böyle yüksek bir kalkınma (büyüme) oranı devam ettirdiği görülmemiştir. Bu gün ortalama 25.000 ABD \$'lık Kişi Başına Milli Geliri ile Singapur ve Hong Kong bir çok gelişmiş ülkenin önünde yer almaktadır<sup>75</sup>.

Örneğin, İngiltere Sanayi Devrimi'nin en dinamik dönemi olan 1983-1910 arasında ancak yıllık ortalama %1.2 mertebesinde bir GSMH büyüme hızına ulaşabilmiş, aynı dönemde Amerika %4.2 ortalama yıllık büyümeyi gerçekleştirmiştir. 1960-90 döneminde bazı ülkelerin toplam reel GSMH'larındaki ve reel kişi başına gelirlerindeki ortalama yıllık büyümeye tekrar göz atarsak karşımıza aşağıdaki tablo (tablo-3.3) çıkar<sup>76</sup>.

**Tablo-4: Bazı Ülkelerin Ortalama Yıllık GSMH ve Kişi Başına GSMH daki Değişmeler**

Ülke	Ortalama Yıllık GSMH Artış %'si	Kişi Başına GSMH Artış %'si
Japonya	5.9	4.8
Güney Kore	8.9	7.0

<sup>72</sup> ŞAHİNALP Bülent, "Doğu Asya Ülkeleri Kalkınmak İsteyen Ülkelere Örnek", *İhracat Dergisi*, (Mart-Nisan,1997), Yıl: 4, Sayı: 35-36, s. 6.

<sup>73</sup> KOZLU Cem, a.g.e., s. 69.

<sup>74</sup> ŞAHİNALP Bülent, a.g.m., s.7.

<sup>75</sup> KAYMAK Alev, "Asya Kaplanları Yoruldular mı?", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 6, (Temuz-1997), s. 71.

<sup>76</sup> KOZLU Cem, a.g.e., ss. 317-318.

Tayvan	9.1	7.0
Hong Kong	9.5	7.0
Singapur	8.5	6.8
Malezya	6.7	4.0
Tayland	7.2	4.0
Türkiye	5.4	2.9

Bu mucizevi gelişmenin çok çeşitli açıklamaları vardır. Bu ülkelerin kalkınma stratejilerinde izledikleri ekonomi politikaları iki başlık altında incelemek mümkündür.

### 2.3.1. Makro Ekonomik İstikrar ve Rekabet Ortamı yaratma Stratejisi

Makro ekonomik istikrarı sağlamayı, istikrarlı ve güvenilir bir finansal sistemin oluşturulmasını amaçlayan, insana yatırımı içeren, ekonomide görece fiyat dengeszizliklerinin sınırlı tutulduğu ve dış dünyadan teknoloji transferine açık olan politikalar olarak özetlenebilir.

Ülkede ekonomik istikrarın sağlanmasının başlıca nedenleri arasında, rasyonel para ve maliye politikaları izlenerek, enflasyonist ortam engellenmiş ve bu çerçevede yıllık enflasyon oranı ortalama %9 civarlarında olmuştur. Enflasyonun düşük seviyede ve tahmin edilebilir bir boyutta olması, reel faiz oranlarının da istikrarlı bir seviyede hareket etmesine yol açmış ve bu gelişme de, gerek yatırımları gerekse finansal tasarrufları olumlu yönde etkilemiştir. İstikrarlı ortam, uzun vadeli planlama yapma imkanı yaratarak özel sektörün yatırıma yönelmesini teşvik edici bir etki yaratmıştır. Makro ekonomik istikrarın sağlanması aynı zamanda hızlı ihracat artışında da önemli bir rol oynamıştır.

İzlenen bu politikalar sonucu şirketlerde hızlı üretkenlik artışı ve artan üretimlerinin gittikçe yükselen bir oranını dış pazarlara satma gibi değişik hedefleri yerine yetirmiş ve bu tür performans hedefleri yerine yetirmeleri, az gelişmişlik tuzaklarından kaçmada devlet müdahalesi uygulamasıyla özel sektör insiyatifinin körelmesinin önlenmesi ve rant arayışına yönelik ekonomik çabaların değiştirilmesi hedeflenmiştir.<sup>77</sup>

### 2.3.2. Selektif ve Piyasaya Müdahale Niteliği Taşıyan Stratejiler

Bu stratejiler, faiz oranlarını pozitif fakat olması gerekenden düşük tutan, selektif kredi uygulamalarını, seçilmiş sanayilerin ve geleneksel olmayan ihrac kalemlerinin ihracatını arttırmaya yönelik ticaret politikalarını içeren politikalar olarak özetlenebilir.<sup>78</sup>

Bu ülkelerde kuvvetli ve iyi örgütlenmiş bürokrasi, ekonomi politikalarının belirlenmesinde önemli görevler üstlenmiş ve hükümetlerin ekonomik kalkınmada

<sup>77</sup> PRENDERGOST Renee, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Çev: İDİL Eser), YKY, s. 82.

<sup>78</sup> ŞAHİNALP Bulent, a.g.m., s.7.

istikrarlı kararların alınmasında etkili rol oynamaktadır. Özellikle, Japonya, Kore ve Tayvan'da uygulanan sanayileşme stratejilerinin temel özelliğinin, destek ve denetimin bileşimi olduğu görülmektedir. Kore örneğinde, yeni kurulan sanayilere ucuz kredi kullanımı imkanı tanımanın ve değişik biçimlerde ihracat sübvansiyonu vermenin yanı sıra, sıkıca iç piyasada aşağı-yukarı mutlak koruma sağlandığı da görülmektedir.<sup>79</sup>

Devlet, düşük tasarruf oranını ve kronik cari işlemler açıklarının bulunduğu, dış borç teminin çok güç olduğu, kaynakların mali sistem tarafından ihracata yönelik sektörlerle yönlendirilemediği ve girişimci eksikliği hissedilen bir ortamda lider rolü oynamış, yapılan planları gerçekleştirmek için gerekli politika araçlarını kontrol edecek katı bir bürokrasi yaratılmış ve özel sektörü zorlayıcı bir tutum içine girmiş, kaynakların sanayi kuruluşları arasında dağılımına seçici bir müdahale etmiş, seçilen sanayilerde az sayıda büyük üreticinin desteklenmesi yolu tutulmuş, banka sistemi, özellikle de kamu bankaları iç ve dış tasarrufları bu büyük firmalara kanalize edecek şekilde kullanılmıştır.<sup>80</sup>

Hong Kong hariç diğer yedi ülke ithal ikamesine dayalı politikalarla başladıkları kalkınma sürecinde, diğer gelişmekte olan ülkelerden önce ihracata yönelik kalkınma stratejisini benimsemiş, Japonya 1950'li yıllardan itibaren, daha sonra ise Asya'nın Dört Kaplanı 1960'lı yılların sonlarından itibaren sanayi mamulleri ihracatını arttırmaya yönelik, dışa yönelik stratejiler uygulamaya başlamışlardır. Kullanılan ihracatı teşvik araçları çok çeşitli olmakla beraber, esas itibariyle ihracat kredileri, ihracatçılara gümrük muafiyetli ithalat imkanı, ihracat hedefleri ve vergi teşviklerinden oluşmuştur.<sup>81</sup>

Bu politikalar sonucu dış piyasa için üretim, iç piyasa için üretimden daha karlı hale getirilmiş, girdi ithalini ucuzlatıcı bir vergi politikası izlenmiştir. İhracatçılara yaptıkları ihracat ölçüsünde ucuz finansman olanağı sağlamak üzere banka sistemi üzerinde kontrol getirilmiştir. Ayrıca, tek tek mal piyasaları için üç aylık ihracat hedefleri, devlet ve ihracatçılar arasındaki görüş alışverişi sonucu belirlenerek ilan edilmiş ve bu hedeflere ne ölçüde yaklaşıldığı yakından izlenmiştir.<sup>82</sup>

### 2.3.3. Öncelikli Sektörler Stratejisi

Bu ülkelerde, devlet öncelikli sektörler stratejisi izlemiştir. Öncelikli sektörler stratejisi, yukarıda açıkladığımız gibi, mikro düzeyde sektörel gelişmeyi savunmaktadır. Devlet orta dönemli bir plan kullanarak makro ekonomik hedefler belirlemiş ve sektörel yatırım planları formüle ederek bu makro planları desteklemiş ve gerçekleştirmiştir.<sup>83</sup>

<sup>79</sup> WESTPHAL L.W., "Industrial Policy in an Export Propelled Economy: Lessons From South Korea's Experience", *Journal of Economic Perspectives*, (Vol. 4, No: 3, 1990), pp. 47-78.

<sup>80</sup> PARK Y.C., "Development Lessons From Asia; The Role of Government in South Korea and Taiwan", *The American Economic Review*, Vol: 80, No: 2, (May 1990), p. 118.

<sup>81</sup> ŞAHİNALP Bülent, a.g.m., s. 8.

<sup>82</sup> WESTPHAL L.W., a.g.e., ss. 41-59.

<sup>83</sup> BİLGİNOĞLU Ali, "Devletin Ekonomik Kalkınmadaki Rolü", *Erciyes Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*", (Aralık, 1994), Sayı 11, s. 116.

Belirli kriterlere göre seçilmiş sanayi dalları yakından izlenmekte, çeşitli iktisat politikası uygulamalarıyla dünya piyasalarında rekabet edebilir hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Bu stratejilerin başarılı sonuçlar verebilmeleri için hangi sektörlerin, hangi ölçülerde kim tarafından seçileceği, seçilen sektörlerin nasıl ve hangi noktaya kadar destekleneceği soruları en iyi şekilde cevaplandırılmalıdır. Aksi halde, yanlış sektör seçimi ve seçilen sektörün gereğinden fazla desteklenmesi durumu karşı karşıya kalınabilecek ve kaynak dağılımında etkinlikten uzaklaşılacaktır. Bu stratejinin izlenmesi sırasında bu ülkelerde bu sorunlarla karşı karşıya kalmış, yanlış sektör seçimi sonucu uzun süre desteklenen bazı sektörler rekabet gücü kazanmamıştır. Ancak yine de devlet desteğinde pek çok sektör rekabet gücü kazanmış ve bu ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmişlerdir<sup>84</sup>.

## 2.4. AZERBAYÇAN

### 2.4.1. Ekonominin Transformasyon Sürecinin Konjonktürel Gelişme Dönemi (1991-1994)

Azerbaycan Cumhuriyeti özgürlük kazandıktan sonraki 1992-1994 yıllarda, aşırı problemlerle Ermenistan'ın askeri müdahalesi, ulaşım blokajı, derinleşen iç siyasi kriz, iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bütünüyle bu yıllar, ülkede sosyal, ekonomik ve siyasi olaylarla karakterize edilmektedir.

Bu durumda ekonomik hayatın sürekli ve sistemli şekilde yürütülmemesi, Devletin gerekli icra programının olmaması, dolayısıyla aşırı ekonomik problemlerin çözümlenmemesi, merkezleştirilmiş planlama sistemi piyasa ekonomisi prensiplerine uygun ilişkiler sistemine yönlendirilmesi süreci rastgele kabul edilen bazı kanun ve kararlarla uygulanmıştır. Düşünülen radikal reformlar iç pazarın korunması amacıyla ocak, 1992 yılında fiyatların acele liberalleştirilmesi paketi, gerçek uygulamada gerçekleştirilememiştir.

Mülkiyetin devlet tekelinde olması ve dolayısıyla rekabet ortamının olmaması, fiyatların serbest piyasaya bırakılması enflasyonun sürekli artmasına neden olmuş ve bunun sonucu halkın yaşam düzeyi kesin bir şekilde aşağı düşmüştür. Son derece dağılık bütçe, para ve kredi, dış ekonomik politikada izlenen hatalar, işletmelerin mali ve finansman durumlarının, karşısı önlenebilecek şekilde kötüleşmiş ve tüm maliye ve banka sisteminin çökmesiyle sonuçlanmıştır. Eski SSCB ile kırılan ekonomik bağlantılar, bu piyasalarda kaybedilen Pazarlar durumu biraz daha ekonomik krize sürüklemiştir.

1992-1994 yılları, özellikle ticaret, hizmet, taşımacılık, bankacılık ve diğer bu gibi alanlarda piyasa ekonomisinin bazı temel altyapıları oluşmaya başlamış ve çok azda olsa değişim gerçekleştirilmiştir. Sanayi sektöründe 10 bine yakın küçük işletme, onlarla tarım işletme ve kooperatifleri, 200'e yakın ticari banka ortaya çıkmıştır. Bu yılları karakterize eden bazı ekonomik rakamlar aşağıda tablo-4.28'de gösterilmiştir.

<sup>84</sup> ÇAPOĞLU G., *Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler Işığında Türkiye İçin Bir Ülke Gelişme Stratejisi Önerisi, Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar*, DPT, 1993, ss. 73-81.



**Tablo – 4.28: Azerbaycan'ın Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergeleri (1990=100)**

	1991	1992	1993	1994
GSYH	99.3	76.8	59.1	47.4
Sanayi Üretimi	91.1	63.4	50.9	38.2
Tarım Üretimi	103	76.2	64.8	56.4
Enflasyon	2.06	21.0	258.0	4550.0
Halkın Nominal Para Geliri	2.07	9.73	140.0	1260.0
Toplam Yatırımlar	7.9	47.4	29	54.8
Ortalama Aylık Gelir	25.8	45.2	56.4	40.9
Mal ve Hizmet Dolaşımı	87	49	37	25

**Kaynak:** Azerbaycan İktisat Bakanlığı Verileri

Tablodan izlediğimizde, 1990 yılıyla kıyasla 1994 yılında GSYH %53, sanayi üretimi %62, tarım üretimi %44, tüketim %75 ve toplam yatırımlar %45 azalmış ve sonuçta halkın yaşam düzeyleri 3.6 defa, reel aylık gelir %60 azalmıştır. Yanlış Para Politikası sonucu maliye ve bank sisteminde ve dış ticarete ciddi problemlerle karşılaşmıştır. Bu dönemi özet olarak şöyle özetleyebiliriz:

- Bütçe açığı GSYH 'ya kıyasla 1991 yılında %1'ken, 1994 yılında %13'e dek artmıştır,
- Bütçe açığı Merkez Bankası tarafından maliyeleştirilmiş ve sonuçta para miktarı aşırı olarak artmış ve devletin iç borçlarının artmasına neden olmuştur,
- Bu dönemde GSYH 'ye oranla verilmiş kredilerin miktarı %250 olmuştur,
- Merkez Bankasının faiz tarifesini 1994 yılında %250'ye yükselmiştir,
- 1992 yılında piyasaya sürülen para birimi manat, hızlı bir şekilde değer kaybederek 1995 yılında yabancı paralar karşısında değeri, Rus Rublesi karşısında %9, ABD doları karşısında ise %245 değer kaybetmiştir,
- 1992-1994 yıllarında dış ticaret hacmi %42 azalmış (1 milyar dolar) ve ilk defa 1994 yılında dış ticaret bilançosu açık vermiştir.

#### **2.4.2. Makro Ekonomik İstikrar ve Yapısal Değişim Sürecinin Başlatılması Dönemi (1995-1996)**

1993 yılının ortalarında ülkenin iç ve dış politikasında sürekli stratejik amaçlara yönelik ekonomi politikası yürürlüğe konulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Milli Ekonominin Dünya Ekonomisine bütünleştirilmesini sağlayacak dünyanın sayılan Dev Petrol İşletmeleriyle "Asrın Kontratu" imzalanmış (eylül 1994) ve bununla Azeri petrolünün çıkartılması ve dünya piyasalarında satılması olanağı sağlanmıştır.

Bunun devamı olarak Dünya Bankasının önerilerine uygun olarak maliye ve banka sistemi kurulmaya başlatılmış ve onların yardımıyla 2. iktisadi kalkınma programı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu programın başlıca amaçları şöyle sıralanabilir:

- i. Makro Ekonomik düzeyde mali yapının oluşturulması ve mali istikrarın sağlanması,
- ii. Ekonomide Yapısal Değişmenin hızlandırılması ve özel kesimin gelişmesinin sağlanması,
- iii. Ekonomide yatırımların artırılması için istikrarlı ortamın sağlanması,
- iv. Üretimin genel toplamının artırılmasının sağlanması,
- v. Halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi için sosyal politikanın hızlı bir şekilde uygulanması.

Yukarıda sıralanmış amaçlara yönelik yürürlüğe konulan dış ekonomi politikası, fiyatların serbestleştirilmesi, döviz, denk bütçe, para-kredi ve vergi, gümrük ve sosyal politikalar sonucu bu dönemde, devletin ekonomideki konumu küçülmüş; GSYH reel miktarının azalması önlenmiş, enflasyon ve bütçe açığı programlanan seviyeye irdelenmiş, para dolaşımı ve hacmi normalleştirilmiş, manatın değer kaybı önlenmiş, halkın yaşam düzeyinin gittikçe aşağı düşmesi durdurulmuş, ekonominin gelişmesinin piyasa ekonomisi şartlarına uygun olarak yönetilmesine erişilmiştir.

Yukarıdaki söylenenleri aşağıdaki rakamlarla özetleye biliriz:

- 199 yılından sonra ilk kez eylül 1996 yılında GSYH 'ın reel değerinin azalması durdurulmuş ve aynı yıl sonunda GSYH 'a %1.3 artmıştır,
- Son iki yılda GSYH 'ya oranla bütçe açığı önceki yıllardaki %10 -%13 değerleri %3 - %4 'e kadar indirilmiştir,
- Bütçe açığının Milli Banka kredileriyle kapatılması önlenmiştir,
- Orta aylık enflasyon düzeyi 1992-1994 yıllarında %22 - %25 'e tekabül eden değerleri, 1996 yılında %5 'e indirilmiştir,
- Bu dönemde manatın ABD dolarına karşın kuru %10 yükseltilmiştir,
- Paranın dolaşım hızı kısmen kısıtlanmış, para emisyonu halkın parasal gelirlerine oranla 1992-1994 yılındaki %40-%45 'den %5-%7 'ye kadar azaltılmıştır,
- GSYH 'ya oranla para miktarı 1994 yılındaki %26 'dan 1996 yılında %6 'ya kadar kısıtlanmıştır,
- Kredi miktarı 1994 yılında %36 'iken, 1996 yılında %14 'de kadar azaltılmış, Merkez Bankasının kredi tarifesi ise %200 'den %25'e kadar indirilmiştir,
- Dış ticaret hacmi 1996 yılında %23 artarak 1.6 milyar ABD dolarına yükseltilmiştir,
- Bunun yanında, bu dönemin yaşanmış başlıca ekonomik olumsuzluklarını şöyle sıralayabiliriz:
- İşletmelerin karşılıklı ödemelerinin hacmi, GSYH hacminden 1.3 defa fazla olması,

- İşletmelerin ve ekonominin yönetim ve organizasyonunda yapılan yeniden yapılanma süreci yönetici direnmeleri ve olumsuz tutumlarıyla karşı karşıya kalınması ve çoğu zaman bu sürecin engellenmesi,
- Milli Ekonominin somut olarak üretimin tüm faktörlerine uygun olan yüksek maliyet tutumu,
- Üretim ve yapısal alanların modernleştirilmesi gerçeği,
- Doğal Tekellerin tekelci fiyat uygulamaları,
- Değerli kağıtlar, emlak ve emek piyasalarının oluşturulması ve hızlı faaliyetlerinin olmaması,
- İhracat ve ithalat yapısının verimsizliği ve yabancı firmaların iç pazarda tekeli rolü,
- Ekonomide iç ve dış yatırımların yapılabilme olanaklarını sağlayacak hukuki mekanizmanın çalışmaması,
- Sosyal, banka ve gümrük, vergi sistemi, para piyasası ve dış ekonomik ilişkilerde reformların yapılması gereği,
- Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve işsizlik ve kayıt dışı ekonominin genişlemesi vb.

#### **2.4.3. Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Kalkınmanın Orta Süreli Stratejik Plan-Program Dönemi (1997-1999)**

Yeniden yapılanma ve ekonomik reformların amacı uzun sürede ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve bu amaçla 1997-1999 yıllarını kapsayan Orta Süreli Kalkınma Stratejilerini gerçekleştirmektir.

Bu dönemi kapsayan Kalkınma Stratejisinde amaç ve hedefler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. Dönem sonuna kadar yılda %6 oranında ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve gereken yatırım marjını yüksek tutmak,
2. Mülkiyet hukukunda, doğal tekellerin azaltılması ve rekabetçi ortamın oluşmasını sağlamak,
3. Üretim ve ihracatta yapısal değişimin sağlanması ve verimsiz işletmelerin miktarının azaltılması, işletmelerin rekabetçiliğini ve verimliliğini artırmak,
4. Halkın tüketim ve reel gelirlerinin artırılması ve izleyen yıllarda da halkın geçim düzeyinin önemli ölçüde yükseltilmesi için gerekli şartların yaratılması.

Belirlenen hedeflere ulaşılması için dönem içinde aşağıdaki problemlerin çözümlenmesi öngörülmüştür:

1. Ekonomik kalkınma ve yeniden yapılanma için makro ekonomik istikrarı sağlamak, dolayısıyla;
- *Yıllık enflasyonun %7-8'den fazla olmaması,*

- *Bütçe açığının %1.5-2'den fazla olmaması,*
- *Manatın yabancı paralara karşın değerinin korunması ve konvertibilliğinin sağlanması,*
- *Vergi sisteminin basitleştirilmesi ve vergi yükünü üretimden kıyarak tüketime yönlendirmek, dönem sonuna kadar GSYİH 'ya oranla vergilerin kamu bütçesinin gelir kısmının %20-21'ni oluşturmasını sağlamak,*
- *Enflasyonu yükseltmemek şartıyla, piyasada karşılıklı mal mübadelesini ortadan kaldırmak,*
- *Bankacılık sektöründe reformları hızlandırarak özel bankacılığın gelişimini hızlandırmak,*
- *Faiz hadlerini sermayenin marjinal etkinliği düzeyine getirmek.*

2. Yatırım hızının yükseltilmesi ve bu dönem içinde toplam yatırım oranının GSYH 'nın %29-31'lik kısmını oluşturmasını sağlamak ve yabancı yatırımlar için gerekli hukuki sistem ve teşvik sistemini yaratmak, 1999 yılında yabancı sermaye miktarının 1.6-1.8 milyar dolar hacminde gerçekleştirilmesini sağlamak,

3. Ülke içinde işletmelerin yapısal değişimlerini dikkate almakla, özel plan ve projelerini hazırlamaları yoluyla yeniden yapılanma ve değişim hızını karşı duyarlılığını artırmak,

4. Özel sektörün gelişmesi için rekabet ortamı ve vergi reformu yapılmasını sağlamak,

5. Tüketim, eğitim, sıhhiye ve kültür alanında askeri sosyal standartlar sistemi kurmak ve sosyal savunma sistemini oluşturmak,

6. İktisadi olumsuzluklara ve rüşvete karşı kanunlar paketi hazırlayarak bunların önlenmesini sağlamak.

#### **2.4.3.1. Dönemin Makro Ekonomi Politikası**

Enflasyon önlendikten sonra, Devletin makro ekonomi politikasının ana amacı iktisadi gerilemenin önüne geçmek ve büyümeyi gerçekleştirmektir. Makro ekonomi politikasının diğer bir yönü de, yapısal değişimi hızlandırmak yoluyla bütçe açığını en aza indirmek, maliye ve ödeme koşullarını yükseltmek, bütçe içinde yapısal değişimler yoluyla iç ve dış borçları kapatmak, reel faiz oranlarını düşürmekle sermayenin yönlendirilmesini ve yatırım alanlarının genişletilmesini sağlamaktır.

Makro düzeyde devlet ve halkın çıkarları ekonominin reel ve maliye bölümleri arasında dengenin korunması, dolayısıyla mikro düzeylerde reformların verimli yürütülmesi için ortamın oluşturulması makro ekonomi politikasının odak noktasıdır.

Ekonomi politikası ve yapısal değişimler dinamik ve verimlilik düzeyini yansıtan istihdam düzeyinin, emek piyasasında işçilerin mesleki eğitim düzeylerinin, iş verimliliğinin artırılması, emek ihtiyaçlarını verimli kullanarak onların ekonominin daha verimli alanlarına yönlendirilmesi ve ihracı olanaklarından yararlanılması politikasını izlemeği amaçlamaktadır.

### 2.4.3.2. Dönemin Dış Ekonomi Politikası

Dönemin dış ekonomi politikası, Devletin Makro Ekonomi politikasının bir bölümünü oluşturmakta ve bu alanda ihracat yapısının makine sanayi ağırlıklı mallara yönlendirilmesi planlanmaktadır.

Dış ekonomi politikasının ana hatları devlet tarafından aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- i. İhracat yapanlara devlet desteği ve ihracat teşvikleri,
- ii. Devletin iştirakiyle ihracatın kredileştirilmesi ve sigorta mekanizmalarının çalışır hale getirilmesi,
- iii. İhracattan sağlanacak döviz gelirlerinin iç piyasada verimli sanayi yatırım alanlarına yönlendirilmesi,
- iv. Hizmet sektöründe dış ticaretin dengeleştirici etkisinin mekanizmalarının oluşturulması.

Dönem içinde dış ödemeler dengesinin sağlanması için devlet kendi düzenleyici rolünün artırılmasını ön görmektedir. Dış ödemeler bilançosunda mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalat hacminin 1999 yılında dış ticaret hacminin 4.1-4.3 milyar dolar veya 1996 yılıyla kıyasla %20-25 fazla olması planlanmaktadır. Dış ekonomi politikasının diğer bir önemli kalemi Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmaktır. Bunun için gerekli ticari ve hukuki altyapının geliştirilmesine yönelik politikalar izlenmektedir.

### 2.4.4.3. Dönemin Sanayileşme Stratejileri

Azerbaycan'ın günümüzde, çok alanlı sanayi potansiyeli geniş kapsamı, son derece düşük verimliliği, ağır yapı ve eski teknolojisiyle bilinmektedir. Bunun yanında, ülke sanayisinin üstünlüğü, önceden sanayi üretiminin %75-80'inin dışa ihracat yönlü kurulmuş olmasıdır. Bu yönüyle gelecek yıllarda sanayileşme stratejisinin dışa yönelik olmasının gerektiği açıkça gözler önüne serilmektedir.

Sanayinin bugünkü durumu dikkate alındığında, sanayileşme stratejisinin ana hedefi, ülke sanayisinin iç ve dış piyasada rekabet edebilecek ve verimliliğinin yükseltilmesinden, aynı zamanda bu yönde sanayi yatırımlarının genişlemesini ve büyümesini sağlamaktır.

Devlet, sanayi üretiminin verimliliğinin yükseltilmesinin temel nedeninin sanayi sektöründe yoğun bir bilimsel-teknik potansiyelin mevcudluğu ve bunun korunması, gelecekteki sanayi kalkınmasının ana hedefi olarak bu faktörün olabileceğini savunmaktadır.

Dönemin sanayileşme politikasının ana hatlarını; a) Sanayide pozitif yapı değişmelerinin gelişmesi için ekonomik istikrarın sağlanması ve siyasal-yasal ortamın geliştirilmesi, b) Dış ticaretin devlet tarafından teşvik olunması ve garantiye alınması, c) İç piyasada sanayi ürünlerine olan talebin genişletilmesi, d) Sanayi sektöründe

yatırım risklerinin azaltılması, e) Ülke açısından ve kalkınmada önemli olan sanayi yatırımlarının devlet tarafından teşviki ve özel sektörün girmediği alanlara devletin yatırım yapması, f) Devlet ve yerel yönetimlerde yeniden yapılanmanın hızlandırılmasının sağlanması şeklinde sıralanabilir.

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Farklı kalkınma stratejilerinin ekonomik etkilerini daha iyi anlayabilmek için “Dünya Petrol Krizi” öncesi ve sonrası dönemde dünyadaki ekonomik gelişmelere bakmak gerekmektedir. Araştırma sonucu ortaya çıkan duruma göre, içe yönelik kalkınma stratejinin ümit kırıcı sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Bir çok ülke uygulamalarında görülmüştür ki, en yüksek gümrük vergileri en gereksiz sanayilerde üretilen tüketim mallarının ithalatında uygulanmıştır. AGÜ’lerde tüketim malları ithalatındaki göreceli önem azalmakla beraber, sanayi girdileri, yakıtlar ve sermaye malları ithalatı hem göreceli, hem de mutlak olarak önem kazanmıştır. İç sanayilerin dış arz kaynaklarına bağımlı hale gelmesi olumsuz bir sonuçtur. Döviz kıtlığı, ithalatın ve buna bağlı yurtiçi üretimin kısıtlanmasını zorlamıştır. Çoğunlukla ithalata bağımlılık azalmamış ve strateji sadece söz konusu ithalatın türünü değiştirmiştir.

Daha özel olarak bu stratejiye karşı yönelen eleştiriler şu şekilde sıralanabilir.

- i. Aşırı idari mevzuat bürokratikleşmeye, yolsuzluğa, belirsizliğe ve gecikmelere yol açarak üretken özel girişimi engellemiştir.
- ii. İthal kısıtlamalarının varlığı bir serbest ticaret rejiminde egemen olması beklenenden daha yüksek döviz kuruna yol açarak, ihracattan elde edilen göreceli kazançları azaltmıştır.
- iii. Yerli sanayinin korunması iç piyasada tarımsal ürünlerle ilgili mamul mal fiyatlarını tarımsal mal fiyatlarına göre yükseltmiş ve aşırı değerlenmiş döviz kuru tarımsal ihracattan elde edilen nakit girişini azaltmıştır.
- iv. İthalat denetimi aynı ölçüde sermaye mallarına da uygulanmadığı ve makineleri yerinde kurma kredisi görece ucuz olduğu için, fabrikalar makine ve ekipmanla aşırı donanımlı hale gelmiştir. Ayrıca ürün piyasalarında korumacılık, düşük kapasite kullanımını durumunda bile iyi kar edebilmeyi mümkün kılmıştır.
- v. Sermaye malları, aşırı değerlenmiş döviz kuru, bu tür mallar için düşük ithalat kısıtlamaları ve sübvansiyonlu finansman koşullarının bileşik etkisiyle ucuza elde edilebilmiş, bu da emek istihdamı aleyhine bir durum yaratmıştır.
- vi. Tüketim malları ithalatının önemli ölçüde azalması, teçhizat ve malzeme ithalatının artması pahasına sağlanmıştır ki, bunun sonucu yabancı mallara tamamen bağlanma ve yinelenen döviz krizi meydana gelmiştir.
- vii. Başlangıçta sanayi mamullerine olan iç talepten daha hızlı büyüyebilse de, AGÜ’ler kısa zamanda ithal ikamesi olanaklarını tüketmektedirler. Bundan sonra büyüme oranları, ancak iç talepte veya ihracatta bir büyümeyle eski düzeyinde tu-

tulabilmektedir. Ama gelinen noktada sanayinin yapısı ve etkin çalışmayı, ihracat piyasalarını fethetmenin önünde engel olmaya başlamıştır.

Son olarak, 1970'li ve 1980'li yılların bunalımı açısından söz konusu strateji iki olumsuz etkeni birlikte içeriyordu; Birincisi, ABD'de ve genelde Batı dünyasında, Keynes'ci politika, yerini "tam serbest piyasa ekonomisi" öğretisine bırakırken, ithal ikamesine dönük kalkınan AGÜ'de uygulama yoğun devlet müdahalesine dayanıyor; ikincisi, bu uygulama hiç olmazsa bazı ülkelerde ihracat artışını GSMH ve ithalat artışından daha düşük düzeyde tuttuğu için, ülkeler ağır borçlanma altına girdikleri gibi, borç ödeyemez duruma da düşmekteydi.

İçe yönelik kalkınma stratejileri izlenmesinden kaynaklanan ekonomik kalkınmadaki yavaşlamalar, sonuçta bu stratejileri izleyen ülkelerin pek çoğunda, kaçınılmaz olarak önemli strateji değişikliklerine yol açmıştır. Dışa yönelik kalkınma stratejilerini izleyen ülkelerin giderek artan ekonomik güçlüklerle dolu olmalarına karşılık, ihracat, ekonomik büyüme ve istihdam konularında, çok daha başarılı sonuçlara ulaşmışlardır.

1950'li yılların başında ithal ikamesi politikasından yola çıkıldığı halde 1960'lı yıllarda bunu terk eden bazı ülkeler ve bu politikaya hiç bir zaman girmeyen diğer bazı ülkelerin ise, farklı bir büyüme ve kalkınma çizgisi olmuştur. Bunlar kalkınma stratejilerini "dışa yönelik" olarak düzenlemişlerdir. Güney ve Güneydoğu Avrupa'da bir dizi Akdeniz ülkesi (İspanya, Portekiz, Yugoslavya, Yunanistan, İsrail) yanında, Uzakdoğu'da bir ikinci ülke takımı, bu politikanın belirgin örneklerini vermişlerdir. Güney Kore, Tayvan yanında, Singapur ve Hong-Kong gibi kent-ekonomileri ihracat şampiyonları olmuştur. Latm Amerika'da ise, durum biraz farklı görülmüş, ülkeler bu modellere girip çıkmış, diğer bir deyişle, dışa yönelik kalkınma stratejisinin uygulanması, Latm Amerika'da zikzaklı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Dışa yönelik kalkınma stratejisini uygulayan ülkelerin bu hızlı kalkınma performansı nereden bakılırsa bakılınsı çarpıcıdır. Sorun bu başarıda hangi faktörlerin rol oynadığı noktasında odaklanmaktadır.

Dışa yönelik kalkınma stratejisinin temel ögesi, sanayileşme ve kalkınma için gerekli girdilerin iç talepten çok dış talepten, yani mal ve hizmet ihracatından geldiği bir iktisadi yapılanmadır. Genelde göstergesi ihracat / GSMH oranının kalkınmaya koşut olarak yükselmesi, yani ihracatın yıllık artış hızının GSMH artış hızının üzerinde olmasıdır. Buna, ihracatta sınai mamullerinin oransal payındaki artışlar da eklenmelidir. Önemli olan nokta, bu ülkelerin ihracat oranının düşük olduğu bir düzeyden dışa yönelik kalkınma stratejisiyle, GSMH artarken sürekli yükselmiş olmasıdır.

Hakim iktisat anlayışının açıklaması, bu ülkelerin ithalatı liberalleştirerek, gerçekçi döviz kuru politikaları benimseyerek ve ihracat için teşvik vererek doğru politikaları benimsediği, her şeyden çok da faktör fiyatlarını doğru belirledikleri, böylece ekonomilerinin mükayeseli avantajla paralellik içinde gelişebilmesine olanak verdikleri yolundadır. Buna göre, piyasa güçlerine güvenmek ve dünya ekonomisine entegrasyon, korumacılıktan ve dünya ekonomisinden kopuştan daha

iyi sonuçlar vermektedir. Örneğin, Tyler, Brezilya'nın ekonomik kalkınmasını genel bir rasyonalize etme eğilimine, yeni ekonomi politikasını fiyat sistemi etrafında liberalize etmeye bağlamıştır. Westphal, Kore'nin mukayeseli avantajını kullanan ve geleneksel ekonomi kuramının öngördüğü kazancı da elde eden bir ekonominin neredeyse klasik örneği olduğu sonucuna varmıştır. Little, Asya'daki gelişmekte olan ülkeleri ve bunların emülasyon olasılıklarına ilişkin değerlendirmesinde ana dersin, ihracatçılar için neredeyse serbest ticaret koşulları anlamına gelen emek yoğun ihracat yönelimli politikaların son derece hızlı ve emek yoğun sanayileşmeye kaynak teşkil etmesi olduğu sonucuna varmıştır. Nihayet, devletin sınai kalkınma üzerindeki denetimi bu dinamik kalkınmayı ortaya çıkarmada yaygın ve önemli bir etkidir.

Karma stratejinin uygulanabilmesi sayesinde, bir birim döviz kazanılması ve bir birim döviz tasarrufu için harcanan marjinal iç kaynak maliyeti aynı olur. Neticede, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıyla sanayide yapısal bozuklukların ortaya çıkmasının önüne geçilebilir. Oysa, uzun bir süre ve aşırı bir şekilde uygulanan ithal ikamesi stratejisi kaynak dağılımını bozarak ülkenin potansiyel mukayeseli üstünlüğüne ters bir sanayileşme yapısı ortaya çıkarır. Fakat, dışa yönelik sanayilere verilen aşırı sübvansiyonlar da aynı sonucu doğurabilir. Ancak, bazı ülkelerdeki tecrübeler göstermiştir ki, kaynak dağılımında çarpıklığa yol açan neticeler dışa yönelik sanayileşmede daha az, içe yönelik sanayileşmede ise daha çok ortaya çıkmaktadır. Çünkü, ithal ikamesi teşvikleri ithalat kısıtlamaları, aşırı değerlenmiş kur ve enflasyonla dolaylı yoldan verildiği halde, ihracatı teşvik genellikle devlet bütçesine yük getirdiği için verilen sübvansiyonlar göze batmakta veya devlet bütçesi imkanlarıyla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, dışa yönelik sanayi kuruluşları uluslararası piyasalarda kalite ve fiyat rekabetiyle karşılaştığı için ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmak zorunda kalmaktadırlar.

## KAYNAKÇA

- AKGÜÇ Öztin, *Ekonomide Gerçeği Arayış*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1989
- ALPAR Cem, *Az gelişmiş Ülkelerde Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara İktisat ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 195, Ekonomi Fakültesi Yayın No: 2, 1982
- ALTINTAŞ Mustafa, *İçe Yönelik Sanayileşme Politikası*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1978
- ANSAL Hacer, "Alternatif Bir Sanayileşme Politikası Önerisi", *İktisat Dergisi*, Nisan-Mayıs, 1997
- AYANOĞLU Kamil, *Türkiye İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi*, DPT Yayın No: 2344-YSPKGM: 573
- BALASSA Bela, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları*, (Çev: Hedli Avnih), Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK kurulu başkanlığı, Yayın No: 270, 1986
- BERKSOY Taner, *Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme*



- BİLGİNOĞLU Ali, "Devletin Ekonomik Kalkınmadaki Rolü", Erciyes Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi", Aralık, 1994
- ÇAPOĞLU G., Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler Işığında Türkiye İçin Bir Ülke Gelişme Stratejisi Önerisi, Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar, DPT, 1993
- ÇARIKÇI Emin, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara, 1983,
- ÇARIKÇI Emin, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara, 1983
- DİNLER Zeynel, Bölgesel İktisat, 4. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994
- DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi (1996-2000), Ankara, 1995
- DURAN Sungur Mustafa, "Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi", Hazine Dergisi, sayı: 5, Ocak, 1997
- ECKSTEIN Alexander, "China's Economic Revolution", Cambridge University Press, Cambridge, 1978
- HATİBOĞLU Zeyyat, Gelişme ve Türkiye İktisatı, İstanbul, 1993
- İYİBOZKURT Erol, Uluslararası İktisat, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 992
- KARLUK Ridvan, Uluslararası Ekonomi, 3. Baskı, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991
- KAYMAK Alev, "Asya Kaplanları Yoruldular mı?", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 6, Temmuz-1997
- KAZGAN Gülten, Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiyenin Yeri, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994
- KOLDOR N., Strategic Factors in Economic Development, Cornell University, 1967
- MANİSALI Erol, Gelişme Ekonomisi, 3. Bskı, İstanbul, 1982
- MEIER G., "International Economics: The Theory of Policy", Oxford University Press, Oxford, 1980
- MİNİBAŞ Türkel, Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, Der Yay., İstanbul, 1992
- OKYAR O., Plan Dönemi Sanayileşme Stratejisi Hakkında Düşünceler, Yeni Forum, Cilt III, Sayı 57, 15 Ocak 1982
- ÖKÇÜN A. G., Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar, 4. baskı, Ankara, 1997
- ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, Ekonomik Planlama, Ekin Kitabevi, Bursa, 1995
- PARK Y.C., "Development Lessons From Asia; The Role of Government in South Korea and Taiwan", The American Economic Review, Vol: 80, No: 2, May 1990
- PRENDERGOST Renee, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma, (Çev: İDİL Eser), YKY
- SERİN Necdet, Kalkınma ve Dış Ticaret, 3. Bskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 463, Ankara, 1981

- SEVGİ Cezmi, **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alan-sal Dağılımı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1994
- ŞAHİNALP Bülent, “Doğu Asya Ülkeleri Kalkınmak İsteyen Ülkelere Örnek”, **İhracat Dergisi**, Mart-Nisan, 1997
- TURNER Kerry, **The Economics of Planning**, The Macmillan Pres Ltd., London, 1977
- TÜSİAD, **İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme İçin Ekonomik Çözümler**, 19 Temmuz 1989, Yayın No: Tüsiad-T/89/7/129
- WESTPHAL L.W., “Industrial Policy in an Export Propelled Economy: Lessons From South Korea’s Experience”, **Lournal of Economic Perspectives**, Vol. 4, No: 3, 1990
- WİLBER Charles, JAMESON Kenneth, **Socialism and Development, Socialist Models of Development**, Pergamon Press, New York, 1981
- World Bank Annual Report 1981
- World Bank Annual Report 1984
- YİĞİT Mehmet, **İhracat ve İhracat Teşviklerinin Ekonomik Analizi**, Kütahya, 1996